

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων (5. Khuddaka Nikāya -
Aṭṭhakathā)

18. Σχόλια για την οδό της αναλυτικής γνώσης
(18. Paṭisambhidāmagga-aṭṭhakathā)

2. Το κεφάλαιο για τον συνδυασμό (2. Yuganaddhavaggo)

PaliVerse

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων

18. Σχόλια για την οδό της αναλυτικής γνώσης

(2) Yuganaddhavaggo

1. Yuganaddhakathā

Yuganaddhakathāvaṇṇanā

1. Idāni maṇḍapeyyaguṇassa ariyamaggassa yuganaddhaguṇaṃ dassentena kathitāya suttantapubbaṅgamāya yuganaddhakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Yasmā pana dhammasenāpati dhammarāje dharamāneyeva dhammarājassa parinibbānaṃvacchare parinibbuto, tasmā dhammarāje dharamāneyeva dhammabhaṇḍāgārikaena desitaṃ idaṃ suttantaṃ tasseva sammukhā sutvā evaṃ me sutantiādīmāhāti veditabbaṃ. Tattha āyasmāti piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagārasappatissavacanaṃ, āyasmāti attho. Ānandoti tassa therassa nāmaṃ. So hi jāyamānoyeva kule ānandaṃ bhusaṃ tuṭṭhiṃ akāsi. Tasmāssa “ānando”ti nāmaṃ katanti veditabbaṃ. Kosambiyanti evaṃnāmake nagare. Tassa hi nagarassa ārāmapokkharāṇīdāsu tesu tesu ṭhānesu kosambarukkhā ussannā ahesuṃ, tasmā taṃ kosambīti saṅkhaṃ agamāsi. “Kusambassa isino assamato avidūre māpitattā”ti eke.

Ghositārāmeti ghoṣitaseṭṭhinā kārite ārāme. Kosambiyañhi tayo seṭṭhino ahesuṃ ghoṣitaseṭṭhi kukkuṭaseṭṭhi pāvārikaseṭṭhīti. Te tayopi “loke buddho uppanno”ti sutvā pañcahi pañcahi sakaṭasatehi dānūpakaraṇāni gāhāpetvā sāvatthiṃ gantvā jetavanasaṃīpe khandhāvāraṃ bandhitvā satthu santikaṃ gantvā vanditvā paṭisanthāraṃ katvā nisinnā satthu dhammadesanaṃ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhahitvā satthāraṃ nimantetvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa aḍḍhamāsamattaṃ mahādānaṃ datvā bhagavato pādamūle nipajjitvā sakajanapadagamanatthaṃ bhagavantaṃ yācitvā “suññāgāre kho gahapatayo tathāgatā abhiraṃanti”ti bhagavatā vutte “dinnā no bhagavatā paṭiññā”ti ṇatvā ativiya tuṭṭhā dasabalaṃ vanditvā nikkhantā antarāmagge yojane yojane bhagavato nivāsattaṃ vihāraṃ kārentā anupubbena kosambiṃ patvā attano attano ārāme mahantaṃ dhanapariccāgaṃ katvā bhagavato vihāre kārapayimsu. Tattha ghoṣitaseṭṭhinā kārito ghoṣitārāmo nāma ahosi, kukkuṭaseṭṭhinā kārito kukkuṭārāmo nāma, pāvārikaseṭṭhinā ambavane kārito pāvārikambavanaṃ nāma. Taṃ sandhāya vuttaṃ “ghositaseṭṭhinā kārite ārāme”ti.

Āvuso bhikkhavoti ettha buddhā bhagavanto sāvake ālapantā “bhikkhavo”ti ālapanti. Sāvakā pana “buddhehi sadisā mā homā”ti “āvuso”ti paṭhamam vatvā pacchā “bhikkhavo”ti vadanti. Buddhehi ca ālapite bhikkhusaṅgho “bhadante”ti paṭivacanaṃ deti, sāvakehi ālapite “āvuso”ti.

Yo hi kocīti aniyamavacanaṃ. Etena tādisānaṃ sabbabhikkhūnaṃ pariyādānaṃ. Mama santiketi mama saṃīpe. Arahattappattanti attanā arahattassa pattam. Napuṃsake bhāve siddhavacanaṃ. Arahattaṃ pattanti vā padacchedo, attanā pattam arahattanti attho. Arahattappattam attānanti vā pāṭhaseso. Catūhi maggehīti

upari vuccamānehi catūhi paṭipadāmaggehi, na ariyamaggehi. “Catūhi maggehi”ti visuñca vuttattā kassaci arahato paṭhamassa ariyamaggassa dhammuddhaccapubbaṅgamo maggo, ekassa ariyamaggassa samathapubbaṅgamo, ekassa vipassanāpubbaṅgamo, ekassa yuganaddhapubbaṅgamoti evaṃ cattāropi paṭipadā maggā hontīti veditabbaṃ. Etesaṃ vā aññatarenāti etesaṃ catunnaṃ paṭipadānaṃ maggānaṃ ekena vā, paṭipadāmaggena arahattappattaṃ byākarotīti attho. Sukkhavipassakassa hi arahato dhammuddhaccapubbaṅgamaṃ sotāpattimaggaṃ patvā sesamaggattayampi suddhavipassanāhiyeva pattassa arahattappatti dhammuddhaccapubbaṅgamamaggā hoti. Dhammuddhaccaviggahaṃ patvā vā appatvā vā samathapubbaṅgamādīnaṃ tiṇṇaṃ paṭipadānaṃ maggānaṃ ekekassa vasena pattacatumaggassa arahato arahattappatti itaraekekamaggapubbaṅgamā hoti. Tasmā āha - “etesaṃ vā aññatarenā”ti.

Samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāvetīti samathaṃ pubbaṅgamaṃ purecārikaṃ katvā vipassanaṃ bhāveti, paṭhamam samādhiṃ uppādetvā pacchā vipassanaṃ bhāvetīti attho. Maggo sañjāyatīti paṭhamo lokuttaramaggo nibbattati. So taṃ maggantiādīsu ekacittakkhaṇikassa maggassa āsevanādīni nāma natthi, dutiyamaggādayo pana uppādento tameva maggaṃ “āsevati bhāveti bahulīkarotī”ti vuccati. Saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhontīti yāva arahattamaggā kamena sabbe saññojanā pahīyanti, anusayā byantīhonti. Anusayā byantīhontīti ca puna anupattiyā vigatantā hontīti attho.

Puna caparanti puna ca aparaṃ kāraṇaṃ. Vipassanāpubbaṅgamaṃ samathaṃ bhāvetīti vipassanaṃ pubbaṅgamaṃ purecārikaṃ katvā samathaṃ bhāveti, paṭhamam vipassanaṃ uppādetvā pacchā samādhiṃ bhāvetīti attho. Yuganaddhaṃ bhāvetīti yuganaddhaṃ katvā bhāveti. Ettha teneva cittaṃ samāpattiṃ samāpajjitvā teneva saṅkhāre sammasituṃ na sakkā. Ayaṃ pana yāvatā samāpattiyo samāpajjati, tāvatā saṅkhāre sammasati. Yāvatā saṅkhāre sammasati, tāvatā samāpattiyo samāpajjati. Kathaṃ? Paṭhamajjhānaṃ samāpajjati, tato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasati. Saṅkhāre sammasitvā dutiyajjhānaṃ samāpajjati, tato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasati. Saṅkhāre sammasitvā tatiyajjhānaṃ...pe... nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpattiṃ samāpajjati, tato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasati. Evaṃ samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti nāma.

Dhammuddhaccaviggahitaṃ mānaṃ hotīti ettha mandapaññānaṃ vipassakānaṃ upakkilesavatthuttā vipassanupakkilesasaññitesu obhāsādīsu dasasu dhammesu bhantatāvasena uddhaccasahagatacittupattiyā vikkhepasāṅkhātaṃ uddhaccaṃ dhammuddhaccaṃ, tena dhammuddhaccena viggahitaṃ virūpaggaṃ hitaṃ virodhamāpāditam mānaṃ cittaṃ dhammuddhaccaviggahitaṃ mānaṃ hoti, tena vā dhammuddhaccena kāraṇabhūtena tammūlakataṇhāmānadiṭṭhupattiyā viggahitaṃ mānaṃ hoti. Dhammuddhaccaviggahitamānasanti vā pāṭho. Hoti so āvuso samayoti iminā maggāmaggaṃ avatthānena taṃ dhammuddhaccaṃ paṭibāhitvā puna vipassanāvīthiṃ paṭipannakālaṃ dasseti. Yaṃ taṃ cittanti yasmiṃ samaye taṃ vipassanāvīthiṃ okkamitvā pavattaṃ cittaṃ. Ajjhattameva santiṭṭhatīti vipassanāvīthiṃ paccotaritvā tasmīṃ samaye gocarajjhattasaṅkhāte ārammaṇe santiṭṭhati patiṭṭhāti. Sannisīdatīti tattheva pavattivasena sammā nisīdati. Ekodi hotīti ekaggaṃ hoti. Samādhivatīti sammā ādhiyati suṭṭhu ṭhitaṃ hotīti.

Ayaṃ suttantavaṇṇanā.

1. Suttantaniiddesavaṇṇanā

2. Tassa suttantassa niddesakathāya tattha jāte dhammeti tasmim samādhismim jāte cittacetāsike dhamme. Aniccato anupassanaṭṭhenātiādinaṃ vipassanāya bhedaṃ dasseti. Sammādiṭṭhi maggoti sammādiṭṭhisankhāto maggo. Aṭṭhasu maggaṅgesu ekekopi hi maggoti vuccati. Āsevatīti sotāpattimaggavasena. Bhāvetīti sakadāgāmimagguppādanena. Bahulīkarotīti anāgāmiarahattamagguppādanena. Imesaṃ tiṇṇaṃ avatthābhedepe sati āvajjanādīnaṃ sādharmaṇattā sadisameva vissajjanaṃ kataṃ.

3. Ālokasaññāpaṭinissaggānupassanānaṃ antarāpeyyāle avikkhepādīni ca jhāna samāpattikasiṇānussatiasubhā ca dīghaṃ assāsādīni ca ānantarikasamādhisaññāniddese niddiṭṭhattā saṅkhittāni. Tattha ca avikkhepavasenāti pubbabhāgāvikkhepavasena gahetabbaṃ. Aniccānupassī assāsavasenātiādike suddhavipassanāvasena vuttacatukke pana taruṇavipassanākāle vipassanāsampayuttasamādhipubbaṅgamā balavavipassanā veditabbā.

4. Vipassanāpubbaṅgamavāre paṭhamam aniccatotiādinaṃ ārammaṇam aniyametvā vipassanā vuttā, pacchā rūpaṃ aniccatotiādinaṃ ārammaṇam niyametvā vuttā. Tattha jātānanti tassā vipassanāya jātānaṃ cittacetāsikānaṃ dhammānaṃ. Vosaggārammaṇatāti ettha vosaggo nibbānaṃ. Nibbānañhi saṅkhatavosaggato pariccāgato “vosaggo”ti vutto. Vipassanā ca taṃsampayuttadhammā ca nibbānaninnatāya ajjhāsayavasena nibbāne patiṭṭhitattā nibbānapatiṭṭhā nibbānārammaṇā. Patiṭṭhāpi hi ālambīyatīti ārammaṇam nāma hoti, nibbāne patiṭṭhaṭṭheneva nibbānārammaṇā. Aññattha pāliyaṃ hi patiṭṭhā “ārammaṇa”nti vuccanti. Yathāha - “seyyathāpi, āvuso, naḷāgāraṃ vā tiṇāgāraṃ vā sukkhaṃ koḷāpaṃ terovassikaṃ puratthimāya cepi disāya puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, labhetha aggi otāraṃ, labhetha aggi ārammaṇa”ntiādi. Tasmā tattha jātānaṃ dhammānaṃ vosaggārammaṇatāya nibbānapatiṭṭhābhāvena hetubhūtena uppādito yo cittassa ekaggaṭṭāsankhāto upacārappanābhedo avikkhepo, so samādhīti vipassanāto pacchā uppādito nibbedhabhāgiyo samādhī niddiṭṭho hoti. Tasmāyeve hi iti paṭhamam vipassanā, pacchā samathoti vuttaṃ.

5. Yuganaddhaniddese yasmā heṭṭhā suttantavaṇṇanāyaṃ vutto yuganaddhakkamo purimadvayaniddesanayeneva pākaṭo, maggakkhaṇe yuganaddhakkamo pana na pākaṭo, tasmā pubbabhāge anekantikaṃ yuganaddhabhāvanaṃ avatvā maggakkhaṇe ekantena labbhamānayuganaddhabhāvanameva dassento soḷasahi ākārehiādimāha. Tattha ārammaṇaṭṭhenātiādīsu sattarasasu ākāresu ante uddiṭṭham yuganaddham mūlapadena ekaṭṭhattā taṃ vipahāya sesānaṃ vasena “soḷasahī”ti vuttaṃ. Ārammaṇaṭṭhenāti ālambanaṭṭhena, ārammaṇavasenāti attho. Evaṃ sesesupi. Gocaraṭṭhenāti ārammaṇaṭṭhepi sati nissayitabbaṭṭhānaṭṭhena. Pahānaṭṭhenāti pajahanaṭṭhena. Pariccāgaṭṭhenāti pahānēpi sati puna anādiyanena pariccāgaṭṭhena. Vuṭṭhānaṭṭhenāti uggamanaṭṭhena. Vivaṭṭanaṭṭhenāti uggamanēpi sati apunarāvaṭṭanena nivattanaṭṭhena. Santaṭṭhenāti nibbutaṭṭhena. Paṇītaṭṭhenāti nibbutaṭṭhepi sati uttamaṭṭhena, atappakaṭṭhena vā. Vimuttaṭṭhenāti bandhanāpagataṭṭhena. Anāsavaṭṭhenāti bandhanamokkhepi sati ārammaṇam katvā pavattamānāsavavirahitaṭṭhena. Taraṇaṭṭhenāti anosīditvā pilavanaṭṭhena, atikkamanaṭṭhena vā. Animittaṭṭhenāti saṅkhāranimittavirahitaṭṭhena. Appaṇihitaṭṭhenāti paṇidhivirahitaṭṭhena. Suññataṭṭhenāti abhinivesavirahitaṭṭhena. Ekarasaṭṭhenāti ekakiccaṭṭhena. Anativattanaṭṭhenāti aññamaññaṃ

anatikkamanaṭṭhena. Yuganaddhaṭṭhenāti yugalakaṭṭhena.

Uddhaccaṃ pajahato, avijjaṃ pajahatoti yogino tassa tassa paṭipakkhappahānavasena vuttaṃ. Nirodho cettha nibbānameva. Aññaṃaññaṃ nātivattantīti samatho ce vipassanaṃ ativatteyya, līnapakkhikattā samathassa cittaṃ kosajjāya saṃvatteyya. Vipassanā ce samathaṃ ativatteyya, uddhaccapakkhikattā vipassanāya cittaṃ uddhaccāya saṃvatteyya. Tasmā samatho ca vipassanaṃ anativattamāno kosajjapātaṃ na karoti, vipassanā samathaṃ anativattamānā uddhaccapātaṃ na karoti. Samatho samaṃ pavattamāno vipassanaṃ uddhaccapātato rakkhati, vipassanā samaṃ pavattamānā samathaṃ kosajjapātato rakkhati. Evamime ubho aññaṃaññaṃ anativattanakiccena ekakiccā, samā hutvā pavattamānena aññaṃaññaṃ anativattamānā atthasiddhikarā honti. Tesam maggakkhaṇe yuganaddhattaṃ vuṭṭhānagāminivipassanākkhaṇe yuganaddhattāyeva hoti. Pahānapariccāgavuṭṭhānavivaṭṭanakaraṇānaṃ maggakiccavasena vuttattā sakalassa maggakiccassa dassanatthaṃ uddhaccasahagatakilesā ca khandhā ca avijjāsahagatakilesā ca khandhā ca niddiṭṭhā. Sesānaṃ na tathā vuttattā paṭipakkhadhammamattadassanavasena uddhaccāvijjā eva niddiṭṭhā. Vivaṭṭatoti nivattantassa.

Samādhi kāmāsavā vimutto hotīti samādhissa kāmacchandapaṭipakkhattā vuttaṃ. Rāgavirāgāti rāgassa virāgo samatikkamo etissā atthīti rāgavirāgā, “rāgavirāgato”ti nissakkavacanāṃ vā. Tathā avijjāvirāgā. Cetovimuttīti maggasampayutto samādhi. Paññāvimuttīti maggasampayuttā paññā. Taratoti tarantassa. Sabbapaṇidhīhīti rāgadosamohapaṇidhīhi, sabbapatthanāhi vā. Evaṃ cuddasa ākāre vissajjitvā ekarasatṭhañca anativattanaṭṭhañca avibhajitvāva imehi soḷasahi ākārehīti āha. Kasmā? Tesam cuddasannaṃ ākārānaṃ ekekassa avasāne “ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññaṃaññaṃ nātivattantī”ti niddiṭṭhattā te dvepi ākārā niddiṭṭhāva honti. Tasmā “soḷasahī”ti āha. Yuganaddhaṭṭho pana uddesepe na bhaṇitoyevāti.

2. Dhammuddhaccavāraniddesavaṇṇanā

6. Dhammuddhaccavāre aniccato manasikaroto obhāso uppajjati udayabbayānupassanāya tṭhitassa tīhi anupassanāhi punappunaṃ saṅkhāre vipassantassa vipassantassa vipassanāññānesu paripākagatesu tadaṅgavasena kilesappahānena parisuddhacittassa aniccato vā dukkhato vā anattato vā manasikārakkhaṇe vipassanāññānubhāvena pakatiyāva obhāso uppajjati paṭhamaṃ tāva aniccato manasikaroto obhāso kathito. Akusalo vipassako tasmim obhāse uppanne “na ca vata me ito pubbe evarūpo obhāso uppannapubbo, addhā maggaṃ pattomhi, phalaṃ pattomhī”ti amaggaṃyeva “maggo”ti, aphalameva “phala”nti gaṇhāti. Tassa amaggaṃ “maggo”ti, aphalaṃ “phala”nti gaṇhato vipassanāvīthi ukkantā hoti. So attano vipassanāvīthim vissajjetvā vikkhepamāpanno vā obhāsameva taṇhādiṭṭhimaññanāhi maññamāno vā nisīdati. So kho panāyaṃ obhāso kassaci bhikkhuno pallaṅkaṭṭhānamattameva obhāsento uppajjati, kassaci antogabbhaṃ, kassaci bahigabbhampi, kassaci sakalavihāraṃ, gāvutaṃ aḍḍhayaṇaṃ yojanaṃ dviyojanaṃ...pe... kassaci pathavitalato yāva akaniṭṭhabrahmalokā ekālokaṃ kurumāno. Bhagavato pana dasasahassilokadhātum obhāsento udapādi. Ayañhi obhāso caturaṅgasamannāgatepi andhakāre taṃ taṃ tṭhānaṃ obhāsento uppajjati.

Obhāso dhammoti obhāsaṃ āvajjati ayaṃ obhāso maggadhammo phaladhammoti vā taṃ taṃ obhāsaṃ manasi karoti. Tato vikkhepo uddhaccanti tato obhāsato dhammoti āvajjanakaraṇato vā yo uppajjati vikkhepo, so uddhaccaṃ nāmāti attho. Tena uddhaccena viggahitamānasoti tena evaṃ uppajjamānena uddhaccena virodhitacitto, tena vā uddhaccena kāraṇabhūtena tammūlakakilesuppattiya virodhitacitto vipassako vipassanāvīthiṃ okkamitvā vikkhepaṃ vā tammūlakakilesesu vā tithattā aniccato dukkhato anattato upaṭṭhānāni yathābhūtaṃ nappajānāti. “Tena vuccati dhammuddhaccaviggahitamānaso”ti evaṃ iti-saddo yojetabbo. Hoti so samayoti evaṃ assādasena upakkilittacittassāpi yogino sace upaparikkhā uppajjati, so evaṃ pajānāti - “vipassanā nāma saṅkhārāmmaṇā, maggaphalāni nibbānāmmaṇāni, imāni ca cittāni saṅkhārāmmaṇāni, tasmā nāyamobhāso maggo, udayabbayānupassanāyeva nibbānassa lokiko maggo”ti maggāmaggaṃ vavatthapetvā taṃ vikkhepaṃ parivajjayitvā udayabbayānupassanāya tathavā sādhukaṃ saṅkhāre aniccato dukkhato anattato vipassati. Evaṃ upaparikkhantassa so samayo hoti. Evaṃ apassanto pana “maggaphalappattomhī”ti adhimāniko hoti.

Yaṃ taṃ cittanti yaṃ taṃ vipassanācittaṃ. Ajjhataṃ evāti aniccānupassanāya ārammaṇe gocarajjhatteya. Nāṇaṃ uppajjati tasseeva yogāvacarassa rūpārūpadhamme tulayantassa tīrayantassa viśatṭhaindavaajiramiva avihatavegaṃ tikhiṇaṃ sūramativisaḍaṃ vipassanāñāṇaṃ uppajjati. Pīti uppajjati tasseeva tasmīṃ samaye khuddikā pīti, khaṇikā pīti, okkantikā pīti, ubbega pīti, pharaṇā pītīti ayaṃ pañcavidhā vipassanāsampayuttā pīti sakalasārīraṃ pūrayamānā uppajjati. Passaddhi uppajjati tasseeva tasmīṃ samaye kāyacittānaṃ neva daratho, na gāravatā, na kakkhaḷatā, na akammaññatā, na gelaññatā, na vaṇkatā hoti. Atha kho paṇassa kāyacittāni passaddhāni lahūni mudūni kammaññāni paguṇāni suvisadāni ujukāniyeva honti. So imehi passaddhādīhi anuggahitakāyacitto tasmīṃ samaye amānusiṃ nāma ratiṃ anubhavati. Yaṃ sandhāya vuttaṃ -

“Suññāgāraṃ pavittassa, santacittassa bhikkhuno;
Amānusi ratī hoti, sammā dhammaṃ vipassato.

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;
Labhati pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānata”nti. -

Evamassa imaṃ amānusiṃ ratiṃ sādhayamānā lahutādīhi sahitā vipassanāsampayuttā kāyacittapassaddhi uppajjati. Sukhaṃ uppajjati tasseeva tasmīṃ samaye sakalasārīraṃ abhisandayamānaṃ vipassanāsampayuttaṃ sukhaṃ uppajjati. Adhimokkho uppajjati tasseeva tasmīṃ samaye cittacetasikānaṃ atisayapasādhātā vipassanāsampayuttā saddhā uppajjati. Paggaho uppajjati tasseeva tasmīṃ samaye asithilamanaccāraddhaṃ supaggahitaṃ vipassanāsampayuttaṃ vīriyaṃ uppajjati. Upaṭṭhānaṃ uppajjati tasseeva tasmīṃ samaye sūpaṭṭhitā suppatiṭṭhitā nikhātā acalā pabbatarājasadisā vipassanāsampayuttā sati uppajjati. So yaṃ yaṃ tṭhānaṃ āvajjati samannāharati manasi karoti paccavekkhati, taṃ taṃ tṭhānamassa okkantitvā pakkhanditvā dibbacakkhuno paraloko viya satiya upaṭṭhāti.

Upekkhāti vipassanupekkhā ceva āvajjanupekkhā ca. Tasmiṃhi samaye sabbasaṅkhāresu majjhatabhūtā vipassanupekkhāpi balavatī uppajjati, manodvāre āvajjanupekkhāpi. Sā hissa taṃ taṃ tṭhānaṃ āvajjantassa viśatṭhaindavaajiramiva

pattapuṭe pakkhandatattanārāco viya ca sūrā tikhiṇā hutvā vahati. Evañhi visuddhimagge vuttaṃ. Vipassanupekkhāti cettha “vipassanāsampayuttā tatramajjhattupekkhā”ti ācariyā vadanti. Vipassanāñāṇe hi gayhamāne “ñāṇaṃ uppajjati”ti vipassanāñāṇassa āgatattā punaruttidoso hoti. Tatiyajjhānavaṇṇanāyañca “saṅkhārupekkhāvipassanupekkhānampi atthato ekibhāvo. Pañña eva hi sā, kiccavasena dvidhā bhinnā”ti vuttaṃ. Tasmā vipassanāsampayuttāya tatramajjhattupekkhāya vuccamānāya punaruttidoso ca na hoti, tatiyajjhānavaṇṇanāya ca sameti. Yasmā ca pañcasu indriyesu “ñāṇaṃ adhimokkho paggaho upaṭṭhāna”nti paññindriyasaddhindriyavīriyindriyasatindriyāni niddiṭṭhāni, samādhindriyaṃ pana aniddiṭṭhaṃ hoti, yuganaddhavasenāpi ca samādhindriyaṃ niddisittabbameva hoti, tasmā samappavatto samādhi puna samādhāne byāpārappahānakaraṇena “upekkhā”ti vuttoti veditabbaṃ.

Nikanti uppajjati evaṃ obhāsādipaṭimaṇḍitāya vipassanāya ālayaṃ kurumānā sukhumā santākārā nikanti uppajjati, yā kilesoti pariggahetumpi na sakkā hoti. Yathā ca obhāse, evaṃ etesupi aññatarasmiṃ uppanne yogāvacaro “na ca vata me ito pubbe evarūpaṃ ñāṇaṃ uppannapubbā, evarūpā pīti passaddhi sukhaṃ adhimokkho paggaho upaṭṭhānaṃ upekkhā nikanti uppannapubbā, addhā maggaṃ pattomhi, phalaṃ pattomhi”ti amaggameva “maggo”ti, aphalameva “phala”nti gaṇhāti. Tassa amaggaṃ “maggo”ti, aphalañca “phala”nti gaṇhato vipassanāvīthi ukkantā hoti. So attano mūlakammaṭṭhānaṃ vissajjetvā nikantimeva assādentō nisīdati. Ettha ca obhāsādayo upakkilesavatthutāya upakkilesāti vuttā, na akusalattā. Nikanti pana upakkilesō ceva upakkilesavatthu ca. Vatthuvaseneva cete dasa, gāhavasena pana samatiṃsa honti. Kathaṃ? “Mama obhāso uppanno”ti gaṇhato hi diṭṭhiggaṃ hoti, “manāpo vata obhāso uppanno”ti gaṇhato mānaggāho, obhāsaṃ assādayato taṇhāggāho. Iti obhāse diṭṭhimānataṇhāvasena tayo gāhā. Tathā sesesupīti evaṃ gāhavasena samatiṃsa upakkilesā honti. Dukkhaṃ manasikaroto, anattato manasikarototi vāresupi imināva nayena attho veditabbo. Ekekaanupassanāvasena hettha ekekassa vipassanupakkilesuppatti veditabbā, na ekasseva.

Tisu anupassanāsu. Evaṃ abhedato vipassanāvasena upakkilese dassetvā puna bhedavasena dassento rūpaṃ aniccato manasikarototiādimāha. Tattha jarāmaraṇaṃ aniccato upaṭṭhānanti jarāmaraṇassa aniccato upaṭṭhānaṃ.

7. Yasmā pubbe vuttānaṃ samatiṃsāya upakkilesānaṃ vasena akusalo abyatto yogāvacaro obhāsādīsu vikampati, obhāsādīsu ekekaṃ “etaṃ mama, esohamasmi, eso me attā”ti samanupassati, tasmā tamatthaṃ dassento obhāse ceva ñāṇe cātiādigāthādvayamāha. Tattha vikampatīti obhāsādike ārammaṇe nānākilesavasena vividhā kampati vedhati. Yehi cittaṃ pavedhatīti yehi passaddhisukhehi cittaṃ nānākilesavasena nānappakārena vedhati kampati. Tasmā passaddhiyā sukhe ceva yogāvacaro vikampatīti sambandho veditabbo. Upekkhāvajjanāya cevāti upekkhāsaṅkhātāya āvajjanāya ceva vikampati, āvajjanupekkhāya ceva vikampatīti attho. Visuddhimagge pana “upekkhāvajjanāyañcā”ti vuttaṃ. Upekkhāya cāti heṭṭhā vuttappakārāya upekkhāya ca vikampati, nikantiyā ca vikampatīti attho. Ettha ca dvinnāṃ upekkhānaṃ niddiṭṭhattā heṭṭhā “upekkhā uppajjati”ti vuttaṭṭhāne ca ubhayathā attho vutto. Aniccānupassanādīsu ca ekekissāyeva āvajjanupekkhāya sabbhāvato ekekāyeva anupassanā aniccaṃ aniccaṃ, dukkhaṃ dukkhaṃ, anattā anattāti punappunaṃ bhāvīyatīti vuttaṃ hoti. Yasmā pana kusalo paṇḍito byatto

buddhisampanno yogāvacaro obhāsādīsu uppannesu “ayaṃ kho me obhāso uppanno, so kho panāyaṃ anicco saṅkhato paṭiccasamuppanno khayadhammo vayadhammo virāgadhammo nirodhadhammo”ti iti vā naṃ paññāya paricchindati upaparikkhati. Atha vā panassa evaṃ hoti -sace obhāso attā bhaveyya, “attā”ti gahetuṃ vaṭṭeyya. Anattāva panāyaṃ “attā”ti gahito. Tasmāyaṃ avasavattanaṭṭhena anattāti passanto diṭṭhiṃ ugghāṭeti. Sace obhāso nicco bhaveyya, “nicco”ti gahetuṃ vaṭṭeyya. Aniccova panāyaṃ “nicco”ti gahito. Tasmāyaṃ hutvā abhāvaṭṭhena aniccoti passanto mānaṃ samugghāṭeti. Sace obhāso sukho bhaveyya, “sukho”ti gahetuṃ vaṭṭeyya. Dukkova panāyaṃ “sukho”ti gahito. Tasmāyaṃ uppādavayapaṭipīḷanaṭṭhena dukkhoti passanto nikantiṃ pariyādiyati. Yathā ca obhāse, evaṃ sesesupī.

Evaṃ upaparikkhitvā obhāsaṃ “netam mama, nesohamasmi, na meso attā”ti samanupassati. Ñāṇaṃ...pe... nikantiṃ “netam mama, nesohamasmi, na meso attā”ti samanupassati. Evaṃ samanupassanto obhāsādīsu na kampati na vedhati. Tasmā tamatthaṃ dassento imāni dasa ṭhānānīti gāthamāha. Tattha dasa ṭhānānīti obhāsādīni. Paññā yassa pariccitāti yassa upakkilesavimuttāya paññāya paricitāni punappunaṃ phuṭṭhāni paribhāvitāni. Dhammuddhaccakusalo hotīti so paññāya paricitadasaṭṭhāno yogāvacaro pubbe vuttappakārassa dhammuddhaccassa yathāsabhāvapaṭivedhena cheko hoti. Na ca sammoha gacchatīti dhammuddhaccakusalattāyeva taṇhāmānadiṭṭhugghāṭavasena sammohañca na gacchati.

Idāni pubbe vuttameva vidhiṃ aparena pariyāyena vibhāvetvā dassento vikkhipati ceva kilissati cātiādigāthamāha. Tattha mandapañño yogāvacaro obhāsādīsu vikkhepañca avasesakilesuppattiñca pāpuṇāti. Majjhimapañño vikkhepameva pāpuṇāti, nāvasesakilesuppattiṃ, so adhimāniko hoti. Tikkhapañño vikkhepaṃ pāpuṇitvāpi taṃ adhimānaṃ pahāya vipassanaṃ ārabhati. Atitikkhapañño na vikkhepaṃ pāpuṇāti, na cāvasesakilesuppattiṃ. Vikkhipati cevāti tesu mandapañño dhammuddhaccasaṅkhātāṃ vikkhepañceva pāpuṇīyati. Kilissati cāti taṇhāmānadiṭṭhikilesehi kilesīyati ca, upatāpīyati vibādhiyati attho. Cavati cittabhāvanāti tassa mandapaññassa vipassanācittabhāvanā kilesesuyeva ṭhānato paṭipakkhāvihatattā cavati, paripatatīti attho. Vikkhipati na kilissatīti majjhimapañño vikkhepena vikkhipati, kilesehi na kilissati. Bhāvanā parihāyatīti tassa majjhimapaññassa adhimānikattā vipassanārambhābhāvena vipassanā parihāyati, nappavattatīti attho. Vikkhipati na kilissatīti tikkhapaññopi vikkhepena vikkhipati, kilesehi na kilissati. Bhāvanā na parihāyatīti tassa tikkhapaññassa santepi vikkhepe taṃ adhimānavikkhepaṃ pahāya vipassanārambhasabbhāvena vipassanābhāvanā na parihāyati, pavattatīti attho. Na ca vikkhipate cittaṃ na kilissatīti atitikkhapaññassa cittaṃ na vikkhepena vikkhipati, na ca kilesehi kilissati. Na cavati cittabhāvanāti tassa vipassanācittabhāvanā na cavati, vikkhepakilesābhāvena yathāṭhāne tiṭṭhatīti attho.

Imehi catūhi ṭhānehītiādīsu idāni vuttehi imehi catūhi ṭhānehi hetubhūtehi, karaṇabhūtehi vā obhāsādike dasa ṭhāne cittassa saṅkhepena ca vikkhepena ca viggahitaṃ mānaṃ vikkhepakilesuppattivirahito catuttho kusalo mahāpañño yogāvacaro mandapaññādīnaṃ tiṇṇaṃ yogāvacarānaṃ mānaṃ evaṃca evaṃca hotīti nānappakārato jānātīti sambandhato atthavaṇṇanā veditabbā. Saṅkhepoti

cettha vikkhepassa ceva kilesānañca uppattivāsena cittassa līnabhāvo veditabbo. Vikkhepoti “vikkhipati na kilissatī”ti dvīsu t̥hānesu vuttavikkhepavasena cittassa uddhatabhāvo veditabboti.

Yuganaddhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Saccakathā

Saccakathāvaṇṇanā

8. Idāni yuganaddhaguṇassa ariyamaggassa vasena saccaṭṭhaṃ saccapaṭivedhavesaṃ saccalakkhaṇādividhānañca dassentena kathitāya suttantapubbaṅgamāya saccakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha suttante tāva tathānīti yathāsabhāvavasena tacchāni. Yathāsabhāvabhūtāneva hi dhammajātāni saccaṭṭhena saccāni. Saccaṭṭho paṭhamaññāniddesavaṇṇanāyaṃ vutto. Avitathānīti vuttasabhāve vipariyāyavirahitāni. Na hi saccāni asaccāni nāma honti. Anaññathānīti aññasabhāvavirahitāni. Na hi asaccāni saccāni nāma honti. Idaṃ dukkhanti, bhikkhave, tathametanti bhikkhave, idaṃ dukkhanti yaṃ vuccati, etaṃ yathāsabhāvattā tathaṃ. Dukkameva hi dukkhaṃ. Vuttasabhāve vipariyāyābhāvato avitathaṃ. Na hi dukkhaṃ adukkhaṃ nāma hoti. Aññasabhāvavirahitattā anaññathaṃ. Na hi dukkhaṃ samudayādisabhāvaṃ hoti. Samudayādisupi eseva nayo.

1. Paṭhamasuttantāniddesavaṇṇanā

Tathaṭṭhenāti yathāsabhāvaṭṭhena. Pīlanaṭṭhādayo ñāṇakathāyaṃ vuttatthāyeva.

9. Ekappaṭivedhānīti ekena maggaññāna paṭivedho, ekato vā paṭivedho etesanti ekappaṭivedhāni. Anattaṭṭhenāti catunnampi saccānaṃ attavirahitattā anattaṭṭhena. Vuttaññhetam visuddhimagge - paramatthato hi sabbāneva saccāni vedakakāraṇanibbutagamakābhāvato suññānīti veditabbāni. Tenetaṃ vuccati -

“Dukkameva hi, na koci dukkhito, kārako na, kiriyāva vijjati;
Atthi nibbuti, na nibbuto pumā, maggamatthi, gamako na vijjatī”ti.

Atha vā -

“Dhuvasubhasukhattasuññaṃ, purimadvayamattasuññaṃamatapadaṃ;
Dhuvasukhaattavirahito, maggo iti suññatā tesū”ti.

Saccaṭṭhenāti avisaṃvādaṭṭhena. Paṭivedhaṭṭhenāti maggakkhaṇe paṭivijjhitabbaṭṭhena. Ekasaṅgahitānīti tathaṭṭhādīnā ekekeneva atthena saṅgahitāni, ekagaṇanaṃ gatānīti attho. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ, taṃ ekattanti yasmā ekena saṅgahitaṃ, tasmā ekattanti attho. Saccānaṃ bahuttepī ekattamapekkhitvā ekavacanaṃ kataṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti pubbabhāge catunnaṃ saccānaṃ nānattekattaṃ svāvatthitaṃ vavatthapetvā t̥hito maggakkhaṇe ekena maggaññāna tathaṭṭhāditaṃtaṃekattaṃ paṭivijjhati. Kathaṃ? Nirodhasaccassa tathaṭṭhādike ekatte paṭividdhe sesasaccānampi tathaṭṭhādikaṃ ekattaṃ paṭividdhameva hoti. Yathā pubbabhāge pañcannaṃ khandhānaṃ nānattekattaṃ svāvatthitaṃ vavatthapetvā t̥hitassa maggavutthānakāle aniccato vā dukkhato vā anattato vā vutthahantassa ekasmimpi khandhe aniccādito diṭṭhe sesakhandhāpi aniccādito diṭṭhāva honti, evamidanti daṭṭhabbaṃ. Dukkassa dukkhaṭṭho tathaṭṭhoti

dukkhasaccassa pīḷanaṭṭhādiko catubbidho attho sabhāvaṭṭhena tathaṭṭho.
Sesasaccesupi eseva nayo. Soyeva catubbidho attho attābhāvato anattaṭṭho.
Vuttasabhāve avisaṃvādakato saccaṭṭho. Maggakkhaṇe paṭivijjhitaḥbato
paṭivedhaṭṭho vuttoti veditabbaṃ.

10. Yaṃ aniccantiādi sāmāññalakkhaṇapubbaṅgamaṃ katvā dassitaṃ. Tattha yaṃ
aniccaṃ, taṃ dukkhaṃ. Yaṃ dukkhaṃ, taṃ aniccanti dukkhasamudayamaggā
gahitā. Tāni hi tīṇi saccāni aniccāni ceva aniccattā dukkhāni ca. Yaṃ aniccañca
dukkhañca, taṃ anattāti tāniyeva tīṇi gahitāni. Yaṃ aniccañca dukkhañca anattā cāti
tehi tīhi saha nirodhasaccañca saṅgahitaṃ. Cattāripi hi anattāyeva. Taṃ tathanti taṃ
saccacatukkaṃ sabhāvabhūtaṃ. Taṃ saccanti tadeva saccacatukkaṃ yathāsabhāve
avisaṃvādakaṃ. Navahākārehītiādīsu “sabbāṃ, bhikkhave, abhiññeyya”nti vacanato
abhiññāṭṭhena, dukkhassa pariññāṭṭhe, samudayassa pahānaṭṭhe, maggassa
bhāvanaṭṭhe, nirodhasa sacchikiriyāṭṭhe āvenikepi idha catūsupi saccesu
ñātapariññāsabbhāvato pariññāṭṭhena, catusaccadassanena pahānasabbhāvato
pahānaṭṭhena, catusaccabhāvanāsabbhāvato bhāvanaṭṭhena, catunnaṃ saccānaṃ
sacchikiriyasabbhāvato sacchikiriyāṭṭhenāti niddiṭṭhanti veditabbaṃ. Navahākārehi
tathaṭṭhenātiādīsu paṭhamāṃ vuttanayeneva yojanā kātabbā.

11. Dvādasahi ākārehītiādīsu tathaṭṭhādayo ñāṇakathāyaṃ vuttatthā. Etesaṃ
niddeseṇi vuttanayeneva yojanā veditabbaṃ.

12. Saccānaṃ kati lakkhaṇānītiādīsu upari vattabbāni cha lakkhaṇāni
saṅkhatāsaṅkhatavasena dvidhā bhinditvā dve lakkhaṇānīti āha. Tattha
saṅkhatalakkhaṇaṃ asaṅkhatalakkhaṇaṃ cāti “tīṇimāni, bhikkhave, saṅkhatassa
saṅkhatalakkhaṇāni uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ÷hitassa aññathattaṃ
paññāyati. Tīṇimāni, bhikkhave, asaṅkhatassa asaṅkhatalakkhaṇāni na uppādo
paññāyati, na vayo paññāyati, na ÷hitassa aññathattaṃ paññāyati”ti evaṃ vuttaṃ
saṅkhatassa saṅkhatamīti lakkhaṇaṃ asaṅkhatassa asaṅkhatamīti lakkhaṇaṃ.
Saṅkhatam paṇa na lakkhaṇam, lakkhaṇam na saṅkhatam. Na ca saṅkhatam vinā
lakkhaṇam paññāpetum sakkā, napi lakkhaṇam vinā saṅkhatam. Lakkhaṇena paṇa
saṅkhatam pākaṭam hoti.

Puna tadeva lakkhaṇadvayaṃ vitthārato dassento cha lakkhaṇānīti āha.
Saṅkhatānaṃ saccānanti dukkhasamudayamaggasaccānaṃ. Tāni hi paccayehi
saṅgamma katattā saṅkhatāni. Uppādoti jāti. Paññāyatīti jānīyati. Vayoti bhaṅgo.
÷hitānaṃ aññathattanti ÷hitippattānaṃ aññathābhāvo jarā. Tīṇaṃ
saṅkhatasaccānaṃ nipphannattā uppādavayaññathattaṃ vuttaṃ, tesameva paṇa
uppādassa, jarāya bhaṅgassa ca anipphannattā uppādavayaññathattaṃ na
vattabbaṃ. Saṅkhatanissitattā uppādavayaññathattaṃ na paññāyatīti na vattabbaṃ.
Saṅkhatavikārattā paṇa saṅkhatanti vattabbaṃ. Dukkhasamudayānaṃ
uppādajarābhaṅgā saccapariyāpannā, maggasaccassa uppādajarābhaṅgā na
saccapariyāpannāti vadanti. Tattha “saṅkhatānaṃ uppādakkhaṇe saṅkhatāpi
uppādalakkhaṇampi kālasaṅkhāto tassa khaṇopi paññāyati, uppāde vītivatte
saṅkhatāpi jarālakkhaṇampi kālasaṅkhāto tassa khaṇopi paññāyati, bhaṅgakkhaṇe
saṅkhatāpi jarāpi bhaṅgalakkhaṇampi kālasaṅkhāto tassa khaṇopi paññāyati”ti
khandhakavaggaṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Asaṅkhatassa saccassāti nirodhasaccassa.
Taṇhi paccayehi samāgamma akatattā sayameva nipphannanti asaṅkhatam.
÷hitassāti niccattā ÷hitassa, na ÷hānappattattā. Puna tadeva lakkhaṇadvayaṃ
vitthārato dassento dvādasā lakkhaṇānīti āha.

Catunnaṃ saccānaṃ kati kusalātiādīsu abyākatanti vipākābyākataṃ kiriyaabyākataṃ rūpābyākataṃ nibbānābyākataṃ catūsu abyākatesu nibbānābyākataṃ. Cattāripi hi kusalākusalalakkhaṇena na byākatattā abyākatāni. Siyā kusalanti kāmāvacararūpāvacarārūpāvacarakusalānaṃ vasena kusalampi bhaveyya. Siyā akusalanti taṇhaṃ ṭhapetvā sesākusalavasena. Siyā abyākatanti kāmāvacararūpāvacarārūpāvacaravipākakiriyānaṃ rūpānaṃca vasena. Siyā tīṇi saccānītiādīsu saṅgahitānīti gaṇitāni. Vatthuvasenāti akusalakusalābyākatadukkhasamudayanirodhamaggasaṅkhātavattthuvaseṇa. Yaṃ dukkhasaccaṃ akusalanti ṭhapetvā taṇhaṃ avasesaṃ akusalaṃ. Akusalaṭṭhena dve saccāni ekasaccena saṅgahitānīti imāni dve dukkhasamudayasaccāni akusalaṭṭhena ekasaccena saṅgahitāni, akusalasaccaṃ nāma hotīti attho. Ekasaccaṃ dvīhi saccehi saṅgahitanti ekaṃ akusalasaccaṃ dvīhi dukkhasamudayasaccehi saṅgahitaṃ. Yaṃ dukkhasaccaṃ kusalanti tebhūmakāṃ kusalaṃ. Imāni dve dukkhamaggasaccāni kusalaṭṭhena ekasaccena saṅgahitāni, kusalasaccaṃ nāma hoti. Ekaṃ kusalasaccaṃ dvīhi dukkhamaggasaccehi saṅgahitaṃ. Yaṃ dukkhasaccaṃ abyākatanti tebhūmakavipākakiriyā rūpaṇca. Imāni dve dukkhanirodhasaccāni abyākataṭṭhena ekasaccena saṅgahitāni, ekaṃ abyākatasaccaṃ nāma hoti. Ekaṃ abyākatasaccaṃ dvīhi dukkhanirodhasaccehi saṅgahitaṃ. Tīṇi saccāni ekasaccena saṅgahitānīti samudayamagganīrodhasaccāni ekena akusalakusalābyākatabhūtena dukkhasaccena saṅgahitāni. Ekaṃ saccāṃ tīhi saccehi saṅgahitanti ekaṃ dukkhasaccaṃ visumaṃ akusalakusalaabyākatabhūtehi samudayamagganīrodhasaccehi saṅgahitaṃ. Keci pana “dukkhasamudayasaccāni akusalaṭṭhena samudayasaccena saṅgahitāni, dukkhamaggasaccāni kusalaṭṭhena maggasaccena saṅgahitāni, na dassanaṭṭhena. Dukkhanīrodhasaccāni abyākataṭṭhena nīrodhasaccena saṅgahitāni, na asaṅkhataṭṭhenā”ti vaṇṇayanti.

2. Dutiyasuttantapāḷivaṇṇanā

13. Puna aññaṃ suttantaṃ atthavasena saccappaṭivedhaṃ niddisitukāmo pubbe me, bhikkhaviādikāṃ suttantaṃ āharitvā dassesi. Tattha pubbe me, bhikkhave, sambodhāti bhikkhave, mama sambodhito sabbaññaṇāto pubbe. Anabhisambuddhasāti sabbadhamme appaṭividdhasa. Bodhisattasseva satoti bodhisattabhūtasaveva. Etadahosi bodhipallaṅke nisinnassa etaṃ parivattakitaṃ ahoṣi. Assādoti assādīyatīti assādo. Ādīnavoti doṣo. Nissaraṇanti apagamaṇaṃ. Sukhanti sukhayātīti sukhaṃ, yassupajjati, taṃ sukhitaṃ karotīti attho. Somanassanti pītisomanassayogato sobhanaṃ mano assāti sumano, sumanassa bhāvo somanassaṃ, sukhaveva pītiyogato visesaṃ. Aniccanti addhavaṃ. Dukkhaṇti dukkhavattthutā saṅkhāradukkhataṃ ca dukkhaṃ. Vipariṇāmadhammanti avasī hutvā jarābhaṅgavasena parivattanapakatikaṃ. Etena anattabhāvo vutto hoti. Chandarāgavinayoti chandasāṅkhātassa rāgassa saṃvaraṇaṃ, na vaṇṇarāgassa. Chandarāgappahānanti tasaveva chandarāgassa pajahanaṃ.

Yāvakīvañcātiādīsu yāva imesaṃ pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ...pe... yathābhūtaṃ nābhhaññaṣiṃ na adhikena ñāṇena paṭivijjhiṃ, tāva anuttaraṃ sammāsambodhiṃ anuttaraṃ sabbaññubhāvaṃ abhisambuddho abhisametāvī arahanti nevāhaṃ paccaññaṣiṃ neva paṭiññaṃ akāsinti sambandhato attho. Kīvañcāti nipātamattaṃ. Yatoti yasmā, yadā vā. Athāti anantaraṃ. Ñāṇaṇca pana me dassanaṃ udapādīti dassanakiccakaraṇena dassanasāṅkhātaṃ paccavekkhaṇaṇaṇca me uppajji. Akuppāti kopetumaṃ cāletumaṃ asakkuṇeyyā.

Vimuttīti arahattaphalavimutti. Etāya eva phalapaccavekkhaṇāya magganibbānapaccavekkhaṇāpi vuttāva honti. Ayamantimā jātīti ayaṃ pacchimā khandhappavatti. Natthidāni punabbhavoti idāni puna uppatti natthi. Etena pahīnakilesapaccavekkhaṇā vuttā. Arahato hi avasiṭṭhakilesapaccavekkhaṇā na hoti.

3. Dutiyasuttantaniddesavaṇṇanā

14. Saccappaṭivedhaññāyoyojanakkame ca ayaṃ rūpassa assādoti pahānappaṭivedhoti pubbabhāge “ayaṃ taṇhāsampayutto rūpassa assādo”ti ñatvā maggakkhaṇe samudayappahānasaṅkhāto samudayasaccappaṭivedho. Samudayasaccanti samudayasaccappaṭivedhaññāṃ. Ariyasaccārammaṇaṇñāṃpi hi “ye keci kusalā dhammā, sabbe te catūsu ariyasaccesu saṅgahaṃ gacchanti”tiādīsu viya “sacca”nti vuccati. Ayaṃ rūpassa ādīnavoti pariññāpaṭivedhoti pubbabhāge “ayaṃ rūpassa ādīnavo”ti ñatvā maggakkhaṇe dukkhapariññāsaṅkhāto dukkhasaccappaṭivedho. Dukkhasaccanti dukkhasaccappaṭivedhaññāṃ. Idaṃ rūpassa nissaraṇanti sacchikiriyāpaṭivedhoti pubbabhāge “idaṃ rūpassa nissaraṇa”nti ñatvā maggakkhaṇe nirodhasacchikiriyāsaṅkhāto nirodhasaccappaṭivedho. Nirodhasaccanti nirodhasaccārammaṇaṃ nirodhasaccappaṭivedhaññāṃ. Yā imesu tīsu tṭhānesūti imesu yathāvuttesu tīsu samudayadukkhanirodhesu paṭivedhavasena pavattā yā diṭṭhi yo saṅkappoti yojanā. Bhāvanāpaṭivedhoti ayaṃ maggabhāvanāsaṅkhāto maggasaccappaṭivedho. Maggasaccanti maggasaccappaṭivedhaññāṃ.

15. Puna aparena pariyāyena saccāni ca saccappaṭivedhañña dassento saccanti katihākārehi saccantiādīmāha. Tattha yasmā sabbepi sabbaññubodhisattā bodhipallaṅke nisinnā jarāmaraṇādikassa dukkhasaccassa jātīādikaṃ samudayasaccaṃ “kiṃ nu kho”ti esanti, tathā esantā ca jarāmaraṇādikassa dukkhasaccassa jātīādikaṃ samudayasaccaṃ “paccayo”ti vavatthapento pariggaṇhanti, tasmā sā ca esanā so ca pariggaho saccānaṃ esanattā pariggahattā ca “sacca”nti katvā esanaṭṭhena pariggahaṭṭhenāti vuttaṃ. Ayañca vidhi paccekabuddhānaṃpi paccayapariggahe labbhatiyeva, sāvakānaṃ pana anussavavasena paccayapariggahe labbhati. Paṭivedhaṭṭhenāti pubbabhāge tathā esitānaṃ pariggahitānañca maggakkhaṇe ekappaṭivedhaṭṭhena.

Kiṃnidānantiādīsu nidānādīni sabbāni kāraṇavevacanāni. Kāraṇaṇhi yasmā phalaṃ nideti “handā naṃ gaṇhathā”ti appeti viya, tasmā “nidāna”nti vuccati. Yasmā phalaṃ tato samudeti, jāyati, pabhavati; tasmā samudayo, jāti, pabhavoti vuccati. Ayaṃ panettha attho - kiṃ nidānaṃ etassāti kiṃnidānaṃ. Ko samudayo etassāti kiṃsamudayaṃ. Kā jāti etassāti kiṃjātikaṃ. Ko pabhavo etassāti kiṃpabhavaṃ. Yasmā pana tassa jāti yathāvuttena atthena nidānañceva samudayo ca jāti ca pabhavo ca, tasmā jātiniidānantiādīmāha. Jarāmaraṇanti dukkhasaccaṃ. Jarāmaraṇasamudayanti tassa paccayaṃ samudayasaccaṃ. Jarāmaraṇanirodhanti nirodhasaccaṃ. Jarāmaraṇanirodhagāminiṃ paṭipadanti maggasaccaṃ. Imināva nayena sabbapadesu attho veditabbo.

16. Nirodhappajānanāti ārammaṇakaraṇena nirodhassa pajānanā. Jāti siyā dukkhasaccaṃ, siyā samudayasaccanti bhavapaccayā paññāyanatṭhena dukkhasaccaṃ, jarāmaraṇassa paccayaṭṭhena samudayasaccaṃ. Esa nayo sesesupī. Avijjā siyā dukkhasaccanti pana āsavaṃsamudayā avijjāsamudayaṭṭhenāti.

Saccakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Bojjhaṅgakathā

Bojjhaṅgakathāvaṇṇanā

17. Idāni saccappaṭivedhasiddham bojjhaṅgavisesaṃ dassentena kathitāya suttantapubbaṅgamāya bojjhaṅgakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha suttante tāva bojjhaṅgāti bodhiyā, bodhissa vā aṅgāti bojjhaṅgā. Kiṃ vuttaṃ hoti - yā hi ayaṃ dhammasāmaggī, yāya lokuttaramaggakkhaṇe uppajjamānāya līnuddhaccapaṭiṭṭhānāyūhanakāmasukhattakilamathānuyogaucchedasassatābhinives ādīnaṃ anekesaṃ upaddavānaṃ paṭipakkhabhūtāya satidhammavicayavīriyapītipassaddhisamādhiupekkhāsāṅkhātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujjhatīti katvā bodhīti vuccati, bujjhatīti kilesasantānaniddāya vuṭṭhahati, cattāri vā ariyasaccāni paṭivijjhati, nibbānameva vā sacchikarotīti vuttaṃ hoti. Yathāha - “satta bojjhaṅge bhāvetvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho”ti. Tassā dhammasāmaggīsāṅkhātāya bodhiyā aṅgāti bojjhaṅgā jhānaṅgamaggaṅgādayo viya. Yopesa yathāvuttappakārāya etāya dhammasāmaggiyā bujjhatīti katvā ariyasāvako bodhīti vuccati, tassa bodhissa aṅgātipi bojjhaṅgā senaṅgarathaṅgādayo viya. Tenāhu aṭṭhakathācariyā “bujjhanakassa puggalassa aṅgāti bojjhaṅgā”ti. Satisambojjhaṅgādīnaṃ attho abhiññeyyaniddese vutto.

Bojjhaṅgatthaniddese bodhāya saṃvattantīti bujjhanatthāya saṃvattanti. Kassa bujjhanatthāya? Maggaphalehi nibbānassa paccavekkhaṇāya katakiccassa bujjhanatthāya, maggena vā kilesaniddāto pabujjhanatthāya phalena pabuddhabhāvatthāyāpīti vuttaṃ hoti. Balavavipassanāyapi bojjhaṅgā bodhāya saṃvattanti. Tasmā ayaṃ vipassanāmaggaphalabojjhaṅgānaṃ sādharmaṇattho. Tisupi hi tñānesu bodhāya nibbānapaṭivedhāya saṃvattanti. Etena bodhiyā aṅgāti bojjhaṅgāti vuttaṃ hoti. Bujjhantīti bojjhaṅgātiādīhi pañcahi catukkehi vuttānaṃ bojjhaṅgānaṃ uppattiṭṭhānaṃ abhiññeyyaniddese vuttaṃ. Api ca bujjhantīti bojjhaṅgānaṃ sakiccakaraṇe samatthabhāvadassanattham kattuniddeso. Bujjhanaṭṭhenāti sakiccakaraṇasamatthattepi sati kattuno abhāvadassanattham bhāvaniddeso. Bodhentīti bojjhaṅgabhāvanāya bujjhantānaṃ yogīnaṃ payojakattā bojjhaṅgānaṃ hetukattuniddeso. Bodhanaṭṭhenāti paṭhamam vuttanayeneva payojakahetukattunā bhāvaniddeso. Etehi bodhiyā aṅgā bojjhaṅgāti vuttaṃ hoti. Bodhipakkhiyaṭṭhenāti bujjhanaṭṭhena bodhīti laddhanāmassa yogissa pakkhe bhavattā. Ayametesam yogino upakārakattaniddeso. Etehi bodhissa aṅgāti bojjhaṅgāti vuttaṃ hoti. Buddhilabhanaṭṭhenātiādike chakke buddhilabhanaṭṭhenāti yogāvacarena buddhiyā pāpuṇanaṭṭhena. Ropanaṭṭhenāti sattānaṃ paṭiṭṭhāpanaṭṭhena. Pāpanaṭṭhenāti paṭiṭṭhāpitāya niṭṭhāpanaṭṭhena. Ime vipassanābojjhaṅgā pati-abhi-saṃ-iti tīhi upasaggehi visesitā maggaphalabojjhaṅgāti vadanti. Sabbesampi dhammavohārena niddiṭṭhānaṃ bojjhaṅgānaṃ bodhiyā aṅgāti bojjhaṅgāti vuttaṃ hotīti veditabbam.

Mūlamūlakādidasaakavaṇṇanā

18. Mūlaṭṭhenātiādike mūlamūlake dasake mūlaṭṭhenāti vipassanādīsū purimā purimā bojjhaṅgā pacchimānaṃ pacchimānaṃ bojjhaṅgānañca sahaajātadhammānañca aññamaññañca mūlaṭṭhena. Mūlacariyaṭṭhenāti mūlam hutvā cariyā pavatti mūlacariyā. Tena mūlacariyaṭṭhena, mūlam hutvā pavattanaṭṭhenāti attho. Mūlapariggahaṭṭhenāti te eva bojjhaṅgā ādito pabhūti uppādanatthāya

parigayhamānattā pariggahā, mūlāniyeva pariggahā mūlapariggahā. Tena mūlapariggahattā. Te eva aññamaññaṃ parivārasena parivāratthā. Bhāvanāpāripūrasena paripūraṇattā. Niṭṭhaṃ pāpuṇanavasena paripākattā. Te eva mūlāni ca chabbidhā pabhedabhinnattā paṭisambhidā cāti mūlapaṭisambhidā. Tena mūlapaṭisambhidattā. Mūlapaṭisambhidāpāpanattā. Bojjhaṅgabhāvanānuyuttassa yogino taṃ mūlapaṭisambhidāṃ pāpanattā. Tasseva yogino tassā mūlapaṭisambhidāya vasībhāvattā. Sesesupi īdisesu puggalavohāresu bodhissa aṅgāti bojjhaṅgāti vuttaṃ hotīti veditabbaṃ. Mūlapaṭisambhidāya vasībhāvappattānampīti īdisesupi niṭṭhāvacanesu phalabojjhaṅgāti veditabbaṃ. Vasībhāvaṃ pattānantipi pāṭho.

Mūlamūlakadasakaṃ niṭṭhitam.

Sesesupi hetumūlakādīsu navasu dasakesu imināva nayena sādharmaṇavacanānaṃ attho veditabbo. Asādhāraṇesu pana yathāvuttā eva bojjhaṅgā yathāvuttānaṃ dhammānaṃ janakattā hetū nāma honti. Upatthambhakattā paccayā nāma. Te eva tadanavasamucchedapaṭippassaddhivisuddhibhūtattā visuddhi nāma. Vajjavirahitattā anavajjā nāma. “Sabbepi kusalā dhammā nekkhamma”nti vacanato nekkhammaṃ nāma. Kilesehi vimuttattā tadanavavimuttiādivasena vimutti nāma. Maggaphalabojjhaṅgā visayībhūtehi āsavehi virahitattā anāsavā. Tividhāpi bojjhaṅgā kilesehi suññattā tadanavavivekādivasena vivekā. Vipassanāmaggabojjhaṅgā pariccāgavosaggattā pakkhandanavosaggattā ca vosaggā. Phalabojjhaṅgā pakkhandanavosaggattā vosaggā.

19. Mūlattham bujjhantītiādayo ekekapadavasena nidditthā nava dasakā vuttanayeneva veditabbā. Vasībhāvappattānantī padaṃ pana vattamānavacanābhāvena na yojitaṃ. Pariggahattādayo abhiññeyyaniddese vuttatthā.

20. Puna thero attanā desitaṃ suttantaṃ uddisitvā tassa niddesavasena bojjhaṅgavidhiṃ dassetukāmo ekaṃ samayantiādikaṃ nidānaṃ vatvā suttantaṃ tāva uddisi. Attanā desitasuttattā eva cettha evaṃ me sutanti na vuttaṃ. Āyasmā sāriputtoti panettha desakabyattibhāvatthaṃ attānaṃ paraṃ viya katvā vuttaṃ. Īdisaṇhi vacanaṃ loke ganthesu payujjanti. Pubbaṇhasamayanti sakalaṃ pubbaṇhasamayaṃ. Accantasamāyogattā upayogavacanaṃ. Sesadvayepi eseva nayo. Satisambojjhaṅgo iti ce me hotīti satisambojjhaṅgoti evaṃ mayhaṃ hoti. Appamāṇoti me hotīti appamāṇoti evaṃ me hoti. Susamāradhoti me hotīti suṭṭhu paripuṇṇoti evaṃ me hoti. Tiṭṭhantanti nibbānārammaṇe pavattivasena tiṭṭhantaṃ. Cavatīti nibbānārammaṇato apagacchati. Sesabojjhaṅgesupi eseva nayo.

Rājamahāmattassāti rañño mahāamaccassa, mahatīyā vā bhogamattāya bhogappamāṇena samannāgatassa. Nānārattānantī nānāraṅgarattānaṃ, pūraṇatthe sāmivacanaṃ, nānārattehi attho. Dussakaraṇḍakoti dussapeḷā. Dussayuganti vatthayugalaṃ. Pārūpitunti acchādetuṃ. Imasmiṃ suttante therassa phalabojjhaṅgā kathitā. Yadā hi thero satisambojjhaṅgaṃ sīsaṃ katvā phalasamāpattīṃ samāpajjati, tadā itare tadanvayā honti. Yadā dhammavicayādīsu aññataraṃ, tadā sesāpi tadanvayā hontīti evaṃ phalasamāpattiyā attano ciṇṇavasībhāvaṃ dassento thero imaṃ suttantaṃ kathesīti.

Suttantaniddesavaṇṇanā

21. Kathaṃ satisambojjhaṅgo iti ce hotīti bojjhaṅgoti satisambojjhaṅgaṃ sīsaṃ katvā phalasamāpattiṃ samāpajjantassa aññesu bojjhaṅgesu vijjamānesu evaṃ ayaṃ satisambojjhaṅgo hotīti iti ce pavattassa kathaṃ so satisambojjhaṅgo hotīti attho. Yāvatā nirodhūpaṭṭhātīti yattakena kālena nirodho upaṭṭhātī, yattake kāle ārammaṇato nibbānaṃ upaṭṭhātīti attho. Yāvatā accīti yattakena parimāṇena jālā. Kathaṃ appamāṇo iti ce hotīti bojjhaṅgoti na appamāṇepi satisambojjhaṅge vijjamāne evaṃ ayaṃ appamāṇo hotīti iti ce pavattassa so appamāṇo satisambojjhaṅgo kathaṃ hotīti attho. Pamāṇabaddhāti kilesā ca pariyuṭṭhānā ca ponobhavikasaṅkhārā ca pamāṇabaddhā nāma honti. “Rāgopamāṇakaraṇo, doso pamāṇakaraṇo, moho pamāṇakaraṇo”ti vacanato rāgādayo yassa uppajjanti, “ayaṃ ettako”ti tassa pamāṇakaraṇato pamāṇaṃ nāma. Tasmīṃ pamāṇe baddhā paṭibaddhā āyattāti kilesādayo pamāṇabaddhā nāma honti. Kilesāti anusayabhūtā, pariyuṭṭhānāti samudācārappattakilesā. Saṅkhārā ponobhavikāti punappunaṃ bhavakaraṇaṃ punabhavo, punabhavo sīlametesanti ponabhavikā, ponabhavikā eva ponobhavikā. Kusalākusalakammasaṅkhātā saṅkhārā. Appamāṇoti vuttappakārassa pamāṇassa abhāvena appamāṇo. Maggaphalānampi appamāṇattā tato visesanatthaṃ acalaṭṭhena asaṅkhataṭṭhenāti vuttaṃ. Bhaṅgābhāvato acalo, paccayābhāvato asaṅkhato. Yo hi acalo asaṅkhato ca, so ativiya pamāṇavirahito hoti.

Kathaṃ susamāradaddho iti ce hotīti bojjhaṅgoti anantaraṃ vuttanayena yojetabbaṃ. Visamāti sayañca visamattā, visamassa ca bhāvassa hetuttā visamā. Samadhammoti santaṭṭhena paṇītaṭṭhena samo dhammo. Pamāṇābhāvato santo. “Yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā, virāgo tesāṃ dhammānaṃ aggamakkhāyati”ti vacanato sabbadhammuttamaṭṭhena paṇīto. Tasmīṃ samadhammoti vutte susame āradaddho susamāradaddho. Āvajjitattāti phalasamāpattiyā pavattakālaṃ sandhāya vuttaṃ. Anuppādādisaṅkhāte nibbāne manodvārāvajjanassa uppannattāti vuttaṃ hoti. Tiṭṭhatīti pavattati. Uppādādīni heṭṭhā vuttatthāni. Sesabojjhaṅgamūlakesupi vāresu eseva nayo.

Bojjhaṅgakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mettākathā

Mettākathāvaṇṇanā

22. Idāni bojjhaṅgakathānantaraṃ kathitāya bojjhaṅgakathāgatiyā suttantapubbaṅgamāya mettākathāya apubbathānuvaṇṇanā. Tattha suttante tāva āsevitāyāti ādarena sevitāya. Bhāvitāyāti vaḍḍhitāya. Bahulīkatāyāti punappunaṃ katāya. Yānīkatāyāti yuttayānasadisāya katāya. Vatthukatāyāti patiṭṭhānaṭṭhena vatthu viya katāya. Anuṭṭhitāyāti paccupaṭṭhitāya. Paricitāyāti samantato citāya upacitāya. Susamāradaddhāyāti suṭṭhu samāradaddhāya sukatāya. Ānisaṃsāti guṇā. Pāṭikaṅkhāti paṭikaṅkhitabbā icchitabbā. Sukhaṃ supatīti yathā sesajanā samparivattamānā kākacchamānā dukkhaṃ supanti, evaṃ asupitvā sukhaṃ supati. Niddaṃ okkantopi samāpattiṃ samāpanno viya hoti. Sukhaṃ paṭibujjhatīti yathā aññe nitthunantā vijambhantā samparivattantā dukkhaṃ paṭibujjhanti, evaṃ apaṭibujjhitvā vikasaṃnamiva padumaṃ sukhaṃ nibbikāraṃ paṭibujjhati. Na pāpakaṃ supinaṃ passatīti supinaṃ passantopi bhaddakameva supinaṃ passati. Cetiyaṃ vandanto viya pūjaṃ karonto viya dhammaṃ suṇanto viya ca hoti. Yathā panaññe attānaṃ corehi parivāritaṃ viya vālehi upaddutaṃ viya papāte patantaṃ viya ca passantī, na evaṃ pāpakaṃ supinaṃ passati. Manussānaṃ piyo hotīti ure

āmuttamuttāhāro viya sīse piḷandhamālā viya ca manussānaṃ piyo hoti manāpo. Amanussānaṃ piyo hotīti yatheva ca manussānaṃ, evaṃ amanussānampi piyo hoti. Devatā rakkhantīti puttamiva mātāpitāro devatā rakkhanti. Nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamatīti mettāvihāriṣṣa kāye aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā na kamati na pavisati, nāssa kāyaṃ vikopetīti vuttaṃ hoti. Tuvaṭṭaṃ cittaṃ samādhiyātīti mettāvihārino khippameva cittaṃ samādhiyati, natthi tassa dandhāyitattaṃ. Mukhavaṇṇo vipasādatīti bandhanā pamuttatālapakkaṃ viya cassa vipasannaṃ mukhaṃ hoti. Asammūḷho kālaṃ karotīti mettāvihārino sammohamaraṇaṃ nāma natthi, asammūḷho niddaṃ okkamanto viya kālaṃ karoti. Uttari appaṭivijjhantoti mettāsamāpattito uttariṃ arahattaṃ adhigantaṃ asakkonto ito cavitvā suttappabuddho viya brahmalokūpago hotīti brahmalokaṃ upapajjatīti attho.

Mettāniddese anodhiso pharaṇāti odhi mariyādā, na odhi anodhi. Tato anodhiso, anodhitoti attho, nippadesato phusanāti vuttaṃ hoti. Odhisoti padesavasena. Disāpharaṇāti disāsu pharaṇā. Sabbeti anavasesapariyādānaṃ. Sattātipadassa attho ñāṇakathāmātikāvaṇṇanāyaṃ vutto, ruḷhīsaddena pana vītarāgesupi ayaṃ vohāro vattati vilīvamayepi bījanivisesse tālavaṇṭavohāro viya. Averāti verarahitā. Abyāpajjāti byāpādarahitā. Anīghāti niddukkhā. Anigghātīti pāṭho. Sukhī attānaṃ pariharantūti sukhitā hutvā attabhāvaṃ vattayantu. “Averā”ti ca sakasantāne ca pare paṭicca, parasantāne ca itare paṭicca verābhāvo dassito, “abyāpajjā”tiādīsu verābhāvā tammūlakabyāpādābhāvo, “anīghā”ti byāpādābhāvā tammūlakadukkhābhāvo, “sukhī attānaṃ pariharantū”ti dukkhābhāvāsukhena attabhāvapariharaṇaṃ dassitanti evamettha vacanasambandho veditabboti. Imesu ca “averā hontū”tiādīsu catūsūpi vacanesu yaṃ yaṃ pākaṭaṃ hoti, tassa tassa vasena mettāya pharati.

Pāṇātiādīsu pāṇanatāya pāṇā, assāsapassāsāyattavuttitāyāti attho. Bhūtattā bhūtā, abhinibbattāti attho. Puṃ vuccati nirayo, taṃ puṃ galanti gacchantīti puggalā. Attabhāvo vuccati sarīraṃ, khandhapañcakameva vā, taṃ upādāya paññattimattasabbhāvato, tasmīṃ attabhāve pariyāpannā paricchinā antogadhāti attabhāvapariyāpannā. Yathā ca sattāti vacanaṃ, evaṃ sesānīpi ruḷhīvasena āropetvā sabbānetāni sabbasattavevacanānīti veditabbāni. Kāmañca aññānīpi “sabbe jantū sabbe jīvā”tiādīni sabbasattavevacanāni atthi, pākaṭavasena pana imāneva pañca gahetvā “pañcahākārehi anodhiso pharaṇā mettācetovimuttī”ti vuccati. Ye pana “sattā pāṇā”tiādīnaṃ na kevalaṃ vacanamattatova, atha kho atthatopi nānattameva iccheyyūṃ, tesāṃ anodhiso pharaṇā virujjhati. Tasmā tathā atthaṃ aggahetvā imesu pañcasu ākāresu aññataravasena anodhiso mettāya pharati.

Odhiso pharaṇe pana itthiyo purisāti liṅgavasena vuttaṃ, ariyā anariyāti ariyaputhujjanavasena, devāmanussā vinipātikāti upapattivāsena. Disāpharaṇepi disāvibhāgaṃ akatvā sabbadisāsu “sabbe sattā”tiādīnā nayena pharaṇato anodhiso pharaṇā hoti, sabbadisāsu “sabbā itthiyo”tiādīnā nayena pharaṇato odhiso pharaṇā.

Yasmā pana ayaṃ tividhāpi mettāpharaṇā appanāpattacittassa vasena vuttā, tasmā tīsu vāresu appanā gahetabbā. Anodhiso pharaṇe tāva “sabbe sattā averā hontū”ti ekā, “abyāpajjā hontū”ti ekā “anīghā hontū”ti ekā, “sukhī attānaṃ pariharantū”ti ekā. Tānīpi hi cattāri hitopasaṃhāravaseneva vuttāni. Hitopasaṃhāralakkhaṇā hi mettā. Iti “sattā”tiādīsu pañcasu ākāresu catassannaṃ catassannaṃ appanānaṃ vasena vīsati appanā honti, odhiso pharaṇe “sabbā itthiyo”tiādīsu sattasu ākāresu catassannaṃ catassannaṃ vasena aṭṭhavīsati appanā. Disāpharaṇe pana “sabbe

puratthimāya disāya sattā”tiādinā nayena ekamekissā disāya vīsati vīsati katvā dve satāni, “sabbā puratthimāya disāya itthiyo”tiādinā nayena ekamekissā disāya aṭṭhavīsati aṭṭhavīsati katvā asīti dve satānīti cattāri satāni asīti ca appanā. Iti sabbānipi idha vuttāni aṭṭhavīsādhikāni pañca appanāsātāni honti. Yathā ca mettāya tividhena pharaṇā vuttā, tathā karuṇāmoditāupekkhānampi vuttāva hotīti veditabbaṃ.

1. Indriyavāraṇaṇā

23. Atha mettūpasamhārākāraṃ indriyādiparibhāvanañca dassetuṃ sabbesaṃ sattānaṃ pīlanaṃ vajjetvātiādimāha. Tattha pīlananti abbhantarato sarīrapīlanaṃ. Upaghātanti bāhirato sarīropaghātaṃ. Santāpanti yathā tathā vā cittasantāpanaṃ. Pariyādānanti pakatiyā jīvitādiparikkhayaṃ. Vihesanti parato jīvitaviheṭhanaṃ. Vajjetvāti pīlanādīsu ekekaṃ attano citteneva apanetvā. Imāni pīlanādīni pañca padāni mettōpasamhārassa paṭipakkhavivajjanavasena vuttāni, apīlanāyātiādinī mettōpasamhāravasena. Apīlanāyāti apīlanākārena, sabbe satte mettāyatīti sambandho. Evaṃ sesesupi. Mā verino mā dukkhino mā dukkhitattāti imānipi tīṇi mettōpasamhārassa paṭipakkhapaṭikkhepavacanāni. Mā-vacanassa mā hontūti attho. Averino sukhino sukkhitattāti imāni tīṇi mettōpasamhāravacanāni. “Abyāpajjā anīghā”ti idaṃ dvayaṃ “sukhino”ti vacanena saṅgahitanti veditabbaṃ. Sukkhitattāti tasseva sukhassa niccappavattidassanaṃ. “Sukkhitattā”ti ca “sukhī attānaṃ pariharantū”ti ca atthato ekaṃ. “Apīlanāyā”tiādīhi vā abyāpajjānīghavacanāni saṅgahitāni. Aṭṭhahākārehīti “apīlanāyā”tiādayo pañca mettōpasamhārākārā “averino hontū”tiādayo tayo mettōpasamhārākārāti imehi aṭṭhahākārehi. Mettāyatīti siniyhati. Taṃ dhammaṃ cetayātīti taṃ hitōpasamhāraṃ cetayati abhisandahati, pavattetīti attho. Sabbabyāpādapariyutṭhānehi vimuccatīti mettāya paṭipakkhabhūtehi sabbehi byāpādasamudācārehi vikkhambhanato vimuccati. Mettā ca ceto ca vimutti cāti ekāyeva mettā tidhā vaṇṇitā.

Averino khemino sukhinoti imāni tīṇi padāni pubbe vutte ākāre saṅkhepena saṅgahetvā vuttāni. Saddhāya adhimuccatītiādinā nayena vuttāni pañcindriyāni mettāya sampayuttāniyeva. Āsevanātiādisu chasu vāresu āsevīyati etehi mettāti āsevanā. Tathā bhāvanā bahulīkammaṃ. Alaṅkāratī vibhūsanā. Svālaṅkatāti suṭṭhu alaṅkatā bhūsitā. Parikkhārāti sambhārā. Suparikkhatāti suṭṭhu sambhatā. Parivārāti rakkhanaṭṭhena. Puna āsevanādīni aṭṭhavīsati padāni mettāya vaṇṇabhaṇanattamaṃ vuttāni. Tattha pāripūrīti paripuṇṇabhāvā. Sahagatāti mettāya sahaṅgatā. Tathā sahaṅgatādayo. Pakkhandanāti mettāya pavisanā, pakkhandati etehi mettāti vā pakkhandanā. Tathā saṃsīdanādayo. Etaṃ santanti phassanāti esā mettā santāti etehi phassanā hotīti etaṃ santanti phassanā “etadagga”ntiādisu viya napuṃsakavacanamaṃ. Svādhiṭṭhitāti suṭṭhu patiṭṭhitā. Susamuggatāti suṭṭhu samussitā. Suvimuttāti attano attano paccanīkehi suṭṭhu vimuttā. Nibbattentīti mettāsampayuttā hutvā mettaṃ nibbattenti. Jotentīti pākaṭaṃ karonti. Patāpentīti virocenti.

2-4. Balādivāraṇayavaṇṇanā

24-27. Indriyavāre vuttanayeneva balavāropi veditabbo. Bojjhaṅgamaggaṅgavārā pariyaṇena vuttā, na yathālakkaṇavasena. Maggaṅgavāre sammāvācākammanājīvā mettāya pubbabhāgavasena vuttā, na appanāvasena. Na hi ete mettāya saha

bhavanti. Sabbesaṃ paṇānantiādīnaṃ sesavārānampi sattavāre vuttanayeneva attho veditabbo. Mettābhāvanāvidhānaṃ pana visuddhimaggato gahetabbanti.

Mettākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Virāgakathā

Virāgakathāvaṇṇanā

28. Idāni maggapayohanapariyosānāya mettākathāya anantaraṃ kathitāya virāgasāṅkhātammaggaṃpubbaṅgamāya virāgakathāya apubbathānuvaṇṇanā. Tattha paṭhamaṃ tāva “nibbindaṃ virajjati virāgā vimuccatī”ti vuttānaṃ dvinnāṃ suttantapadānaṃ atthaṃ niddisitukāmena virāgo maggo, vimutti phalanti uddeso ṭhapito. Tattha paṭhamaṃ vacanattaṃ tāva niddisitukāmo kathaṃ virāgo maggotiādīmāha. Tattha virajjatīti virattā hoti. Sesāni maggañāṇaniddese vuttatthāni. Virāgoti yasmā sammādiṭṭhi virajjati, tasmā virāgo nāmāti attho. So ca virāgo yasmā virāgārammaṇo...pe... virāge patiṭṭhito, tasmā ca virāgoti evaṃ “virāgārammaṇo”tiādīnaṃ pañcannaṃ vacanānaṃ sambandho veditabbo. Tattha virāgārammaṇoti nibbānārammaṇo. Virāgagocaroti nibbānavisayo. Virāge samudāgatoti nibbāne samuppanno. Virāge ṭhitoti pavattivasena nibbāne ṭhito. Virāge patiṭṭhitoti anivattanavasena nibbāne patiṭṭhito.

Nibbānañca virāgoti nibbānaṃ virāgahetuttā virāgo. Nibbānārammaṇatājātāti nibbānārammaṇe jātā, nibbānārammaṇabhāvena vā jātā. Te maggasaṃpayuttā sabbeva phassādayo dhammā virajjanaṭṭhena virāgā hontīti virāgā nāma honti. Sahajātānīti sammādiṭṭhisahajātāni sammāsaṅkappādīni satta maggaṅgāni. Virāgaṃ gacchantīti virāgo maggoti virāgaṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā gacchantīti virāgārammaṇattā virāgo nāma, magganaṭṭhena maggo nāma hotīti attho. Ekekampi maggaṅgaṃ maggoti nāmaṃ labhati. Iti ekekassa aṅgassa maggatte vutte sammādiṭṭhiyāpi maggattaṃ vuttameva hoti. Tasmāyeva ca etena maggenāti aṭṭha maggaṅgāni gahetvā vuttaṃ. Buddhā cāti paccekabuddhāpi saṅgahitā. Tepi hi “dveme, bhikkhave, buddhā tathāgato ca arahamaṃ sammāsambuddho paccekabuddho cā”ti vuttattā buddhāyeva. Agatanti anamatagge saṃsāre agatapubbaṃ. Disanti sakalāyapaṭipattiyaṃ dissati apadissati abhisandahīyatīti disā, sabbabuddhehi vā paramaṃ sukhanti dissati apadissati kathīyatīti disā, sabbadukkhaṃ vā dissanti vissajjenti ujjhanti etāyāti disā. Taṃ disaṃ. Aṭṭhaṅgiko maggoti kiṃ vuttaṃ hoti? Yo so aṭṭhaṅgiko dhammasamūho, so etena nibbānaṃ gacchantīti gamanaṭṭhena maggo nāmāti vuttaṃ hoti. Puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ parappavādānanti visuṃ visuṃ samaṇānaṃ brāhmaṇānañca ito aññaladdhikānaṃ. Aggoti tesāṃ sesamaggānaṃ visiṭṭho. Setṭhoti sesamaggato ativiya pasamsanīyo. Mokkaṇoti mukhe sādhu, sesamaggānaṃ abhimukhe ayameva sādhuṭi attho. Uttamoti sesamagge ativiya uttiṇṇo. Pavaroti sesamaggato nānappakārehi saṃbhajanīyo. Itīti kāraṇatthe nipāto. Tasmā bhagavatā “maggānaṃ aṭṭhaṅgiko setṭho”ti vuttoti adhippāyo. Vuttañhi bhagavatā -

“Maggānaṭṭhaṅgiko setṭho, saccānaṃ caturo padā;

Virāgo setṭho dhammānaṃ, dvipadānañca cakkhumā”ti.

Taṃ idha vicchinditvā “maggānaṃ aṭṭhaṅgiko setṭho”ti vuttaṃ. Sesavāresupi iminā ca nayena heṭṭhā vuttanayena ca attho veditabbo.

Dassanavirāgotiādīsu dassanasaṅkhāto virāgo dassanavirāgo. Indriyaṭṭhato balassa visiṭṭhattā idha indriyato balaṃ paṭhamam vuttanti veditabbaṃ. Ādhipateyyaṭṭhena indriyānītiādī indriyādīnaṃ atthavibhāvanā, na virāgassa. Tathaṭṭhena saccāti saccaññaṃ veditabbaṃ. Sīlavisuddhīti sammāvācākamantājīvā. Cittavisuddhīti sammāsamādhī. Diṭṭhivisuddhīti sammādiṭṭhisāṅkappā. Vimuttaṭṭhenāti taṃtaṃmaggavajjhakilesehi muttaṭṭhena. Vijjāti sammādiṭṭhi. Vimuttīti samucchadavimutti. Amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena maggoti maggaphalapaccavekkhaṇāhi maggīyatīti maggo.

Imasmiṃ virāganiddese vuttā dhammā sabbepe maggakkhaṇeyeva. Vimuttiniddese phalakkhaṇe. Tasmā chandamanasikārāpi maggaphalasampayuttā.

29. Virāganiddese vuttanayeneva vimuttiniddesepe attho veditabbo. Phalaṃ panettha paṭippassaddhivimuttattā vimutti, nibbānaṃ nissaraṇavimuttattā vimutti. “Sahajātāni sattaṅgānī”tiādīni vacanāni idha na labbhantīti na vuttāni. Sayam phalavimuttattā pariccagaṭṭhena vimuttīti ettakameva vuttaṃ. Sesaṃ vuttanayamevāti.

Virāgakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Paṭisambhidākathā

1. Dhammacakkapavattanavāravaṇṇanā

30. Idāni virāgasāṅkhātamaggavasena siddhaṃ paṭisambhidāpabhedam dassentena kathitāya dhammacakkappavattanasuttantapubbaṅgamāya paṭisambhidākathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Suttante tāva bārāṇasiyanti bārāṇasā nāma nadī, bārāṇasāya avidūre bhavā nagarī bārāṇasī. Tassaṃ bārāṇasiyaṃ. Isipatane migadāyeti isīnaṃ patanuppatanavasena evaṃladdhanāme migānaṃ abhayadānadinnatṭhānattā migadāyasaṅkhāte ārāme. Tattha hi uppannuppannā sabbaññuisayo patanti, dhammacakkappavattanatthaṃ nisīdantīti attho. Nandamūlakapabbhārato sattāhaccayena nirodhasamāpattito vuṭṭhitā anotattadahe katamukhadhovanakiccā ākāseṇa āgantvā paccekabuddhaisayopettha samosaraṇavasena patanti, uposathatthañca anuposathatthañca sannipatanti, gandhamādanaṃ paṭigacchantā ca tato ca uppatantīti iminā isīnaṃ patanuppatanavasena taṃ “isipatana”nti vuccati. “Isipadana”ntipi pāṭho. Pañcavaggiyeti -

“Koṇḍañño bhaddiyo vappo, mahānāmo ca assaji;
Ete pañca mahātherā, pañcavaggāti vuccare”ti. -

Evaṃ vuttānaṃ pañcannaṃ bhikkhūnaṃ vago pañcavaggo. Tasmīṃ pañcavagge bhavā taṃpariyāpannattāti pañcavaggiyā, te pañcavaggiye. Bhikkhū āmantesīti dīpaṅkaradasabalassa pādamūle katābhinihārato paṭṭhāya pāramiyo pūrento anupubbena pacchimabhavaṃ patvā pacchimabhava ca katābhinikkhamano anupubbena bodhimaṇḍaṃ patvā tattha aparājitapallaṅke nisinno mārabalaṃ bhinditvā paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussarivā majjhimayāme dibbacakkhum visodhetvā pacchimagāmasāne dasasahassilokadhātum unnādentō sampakampento sabbaññutaṃ patvā satta sattāhāni bodhimaṇḍe vītināmetvā mahābrahmunā āyācitadhammadesanā buddhacakkhunā lokaṃ voloketvā lokānuggahena bārāṇasiṃ gantvā pañcavaggiye bhikkhū saññāpetvā dhammacakkaṃ pavattetukāmo āmantesi.

Dveme, bhikkhave, antāti dveme, bhikkhave, koṭṭhāsā. Imassa pana vacanassa samudāhārena samudāhāranigghoso heṭṭhā avīciṃ upari bhavaggaṃ patvā dasasahassiṃ lokadhātum pattharivā aṭṭhāsi, tasmīṃyeva samaye aṭṭhārasakoṭisaṅkhā brahmāno samāgacchiṃsu. Pacchimadisāya sūriyo atthaṅgameti, puratthimāya disāya uttarāsāḷhanakkhattena yutto puṇṇacando uggacchati. Tasmīṃ samaye bhagavā dhammacakkappavattanasuttantaṃ ārabhanto “dveme, bhikkhave, antā”tiādimāha.

Tattha pabbajitenāti gihisaṃyojanaṃ vatthukāmaṃ chetvā pabbajitena. Na sevittabbāti na valaṇṇetabbā. Pabbajitānaṃyeva visesato paṭipattiyā bhājanabhūtattā “pabbajitena na sevittabbā”ti vuttaṃ. Yo cāyaṃ kāmesu kāmasukhallikānuyogoti yo ca ayaṃ vatthukāmesu kilesakāmasukhassa, kilesakāmasukhanissayassa vā anuyogo. Hīnoti lāmakko. Gammoti gāmaṃvāsīnaṃ santako. Pothujjanikoti puthujjanena andhabālanena āciṇṇo. Anariyoti na ariyo. Atha vā na visuddhānaṃ uttamānaṃ ariyānaṃ santako. Anattasaṃhitoti na attasaṃhito, sukhāvahakāraṇaṃ anissitoti attho. Attakilamathānuyogoti attano kilamathassa anuyogo, attano dukkhakaraṇanti attho. Dukkhoti kaṇṭakāpassayaseyyādīhi attamāraṇehi dukkhāvaho. Tapassīhi “uttamaṃ tapo”ti gahitattā tesam cittaṇurakkhanatthaṃ idha “hīno”ti na vuttaṃ, pabbajitānaṃ dhammattā “gammo”ti ca, gihīhi asādhāraṇattā “pothujjaniko”ti ca na vuttaṃ. Tattha pana kehici pabbajitapaṭiñṇehi diṭṭhadhammanibbānavādehi “yato kho, bho, ayaṃ attā pañcahi kāmagaṇehi samappito samaṅgibhūto paricāreti, ettāvata kho, bho, ayaṃ attā diṭṭhadhammanibbānappatto hoti”ti gahitattā tesam cittaṇurakkhanatthaṃ paccuppanne sukhattā ca tassa dhammasamādānassa “dukkho”ti na vuttaṃ. Kāmasukhallikānuyogo paccuppanne taṇhādiṭṭhisamkiliṭṭhasukhattā āyatiṇca dukkhavipākattā tadanuyuttānaṃ taṇhādiṭṭhibandhanabaddhattā ca na sevittabbo, attakilamathānuyogo paccuppanne diṭṭhisamkiliṭṭhadukkhattā āyatiṇca dukkhavipākattā tadanuyuttānaṃ diṭṭhibandhanabaddhattā ca na sevittabbo, ete khoti te ete. Anupagammāti na upagantvā. Majjhimāti saṃkiliṭṭhasukhadukkhānaṃ abhāvā majjhe bhavāti majjhimā. Sā eva nibbānaṃ paṭipajjanti etāyāti paṭipadā. Abhisambuddhāti paṭividdhā. Cakkhukaraṇītiādīsu paññācakkhuṃ karotīti cakkhukaraṇī. Ñāṇakaraṇīti tasseeva vevacanaṃ. Upasamāyāti kilesūpasamāya. Abhiññāyāti catunnaṃ saccānaṃ abhijānanatthāya. Sambodhāyāti tesam yeva sambujjhanatthāya. Nibbānāyāti nibbānasacchikiriyatthāya. Atha vā dassanamaggañāṇaṃ karotīti cakkhukaraṇī. Bhāvanāmaggañāṇaṃ karotīti ñāṇakaraṇī. Sabbakilesānaṃ upasamāya. Sabbadhammānaṃ abhiññāya. Arahattaphalasambodhāya. Kilesānaṃ khandhānaṃ nibbānaṃ. Saccakathā abhiññeyyaniddese vuttā.

Evam bhagavā saccāni pakāsetvā attani katabahumānānaṃ tesam attano paṭivedhakkamaṃ sutvā paṭipattiyā bahumānāropanena paṭipattiyam ṭhatvā saccapaṭivedham passanto idaṃ dukkhaṃ ariyasaccanti me, bhikkhavetiādinā attano paṭivedhakkamaṃ dassesi. Tattha ananussutesūti na anussutesu, paraṃ anugantvā assutesūti attho. Cakkhūtiādināṃ attho parato āvi bhavissati. Idaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ, idaṃ dukkhasamudayaṃ, idaṃ dukkhanirodhaṃ, idaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccanti catunnaṃ saccānaṃ dassanapaṭivedho sekhabhūmiyaṃ. Pariññeyyaṃ pahātabbaṃ sacchikātabbaṃ bhāvetabbanti catunnaṃ saccānaṃ bhāvanāpaṭivedho sekhabhūmiyaṃyeva. Pariññātaṃ pahīnaṃ sacchikataṃ bhāvantīti catunnaṃ saccānaṃ paccavekkhaṇā asekkhabhūmiyaṃ.

Tiparivaṭṭanti saccaññakiccaññakataññasaṅkhātānaṃ tiṇṇaṃ parivaṭṭānaṃ vasena tayo parivaṭṭā assāti tiparivaṭṭaṃ. Ettha hi “idaṃ dukkhaṃ, idaṃ dukkhasamudayaṃ, idaṃ dukkhanirodhaṃ, idaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasacca”nti evaṃ catūsu saccesu yathābhūtaññānaṃ saccaññānaṃ nāma. Tesuyeveva “pariññeyyaṃ pahātabbaṃ sacchikātabbaṃ bhāvetabba”nti evaṃ kattabbakiccajānanaññānaṃ kiccaññānaṃ nāma. “Pariññātaṃ pahīnaṃ sacchikataṃ bhāvita”nti evaṃ tassa kiccassa katabhāvajānanaññānaṃ kataññānaṃ nāma. Dvādasākāranti tesameva ekekaṃ sacce tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ ākārānaṃ vasena dvādasā ākārā assāti dvādasākāraṃ. Nāṇadassananti etesaṃ tiparivaṭṭānaṃ dvādasannaṃ ākārānaṃ vasena uppannaṃ ñāṇasaṅkhātānaṃ dassanaṃ. Attamanāti sakamaṇā. Sattānañhi sukhakāmatā dukkhapaṭikūlattā pītisomanassayuttamano sakamano nāma, pītisomanassehi attamaṇā gahitamaṇā byāpitamaṇāti vā attho. Abhinanduntī abhimukhā hutvā nandiṃsu. Veyyākaraṇeti suttante. Niggāthako hi suttanto kevalaṃ atthassa byākaraṇato veyyākaraṇaṃ nāma. Bhaññamāneti kathiyamāne. Vattamānasamīpe vattamānavacanaṃ kataṃ, bhaṇiteti attho. Virajanti vigatārāgādirajaṃ. Vitamaṇanti vigatārāgādimalaṃ. Rāgādayo hi ajjhottharaṇaṭṭhena rajo nāma, dūsanaṭṭhena malaṃ nāma. Dhammacakkhanti katthaci paṭhamamaggaññānaṃ, katthaci ādīni tīṇi maggaññānāni, katthaci catutthamaggaññānaṃ. Idha pana paṭhamamaggaññānameva. Yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhammaṃ vipassanāvasena evaṃ pavattassa dhammacakkhuṃ udapādīti attho.

Dhammacakketi paṭivedhaññāṇe ca desanāññāṇe ca. Bodhipallaṅke nisinnassa hi bhagavato catūsu saccesu dvādasākāraṃ paṭivedhaññāṇaṃpi isipatane nisinnassa dvādasākārameva saccadesanāya pavattakadesanāññāṇaṃpi dhammacakkaṃ nāma. Ubhayampi hetuṃ dasabalassa pavattaññānameva. Taṃ imāya desanāya pakāsentena bhagavatā dhammacakkaṃ pavattitaṃ nāma. Taṃ panetaṃ dhammacakkaṃ yāva aññātakonḍaññatthero aṭṭhārasahi brahmakoṭṭhi saddhiṃ sotāpattiphale na patiṭṭhāti, tāva bhagavā pavatteti nāma, patiṭṭhite pana pavattitaṃ nāma. Taṃ sandhāya “pavattite ca bhagavatā dhammacakke”ti vuttaṃ.

Bhumma devāti bhūmaṭṭhakā devā. Saddamanussāvesuntī ekappahāreneva sādhuakāraṃ datvā etaṃ bhagavatātiādīni vadantā saddaṃ anussāvayimṃsu. Appaṭivattiyanti “nayaṃ tathā”ti paṭilomaṃ vattetuṃ asakkuṇeyyaṃ. Sannipatitā cettha devabrahmāno desanāpariyosāne ekappahāreneva sādhuakāraṃ adamsu, sannipātaṃ anāgatā pana bhummadevādayo tesam tesam saddaṃ sutvā sādhuakāramadamsūti veditabbaṃ. Tesu pana pabbatarukkhādīsu nibbattā bhummadevā. Te cātumahārājikapariyāpannā hontāpi idha viṣuṃ katvā vuttā. Cātumahārājikāti ca dharaṇaṭṭhāvīrūḷhāvīrūḷhakuverasaṅkhātā cātumahārājā devatā etesanti cātumahārājikā. Te sineruvemajjhe hontī. Tesu pabbataṭṭhakāpi atthi ākāsaṭṭhakāpi. Tesam paramparā cakkavāḷapabbataṃ pattā. Khiddāpadosikā manopadosikā sītavalāhakā uṇhavalāhakā candimā devaputto sūriyo devaputtoti ete sabbe pi cātumahārājikadevalokaṭṭhā eva. Tettiṃsa janā tattha uppannāti tāvatimṃsā. Apica “tāvatimṃsā”ti tesam devānaṃ nāma evātipi vuttaṃ. Tepi atthi pabbataṭṭhakā atthi ākāsaṭṭhakā. Tesam paramparā cakkavāḷapabbataṃ pattā, tathā yāmādīnaṃ. Ekadevalokepi hi devānaṃ paramparā cakkavāḷapabbataṃ appattā nāma natthi. Dibbaṃ sukhaṃ yātā payātā sampattāti yāmā. Tuṭṭhā pahatṭhāti tusitā. Pakatipaṭiyattārammaṇato atirekena ramitukāmakāle yathārucite bhoge nimminivā nimminivā ramantīti nimmanaratī. Cittācāraṃ ñatvā paranimmitesu bhogesu vasaṃ

vattenti paranimmitavasavattī. Brahmakāye brahmaghaṭṭāya niyuttatī brahmakāyikā. Sabbepi pañcavokārabrahmāno gahitā.

Tena khaṇenāti vacanaṃ visesetvā tena muhuttanāti vuttaṃ. Muhuttasaṅkhātena khaṇena, na paramatthakhaṇenāti vuttaṃ hoti. Yāva brahmalokāti brahmalokaṃ antokatvā. Saddoti sādhu-kārasaddo. Dasasahassīti dasasahassacakkavāḷavatī. Saṅkampīti uddhaṃ uggacchantī suṭṭhu kampi. Sampakampīti uddhaṃ uggacchantī adho okkamantī suṭṭhu pakampi. Sampavedhīti catudisā gacchantī suṭṭhu pavedhi. Sambuddhabhāvāya mātukucchiṃ okkamante ca bodhisatte tato nikkhamante ca mahāpathavī puññatejā akampittha, abhisambodhiyaṃ paṭivedhaññatejā. Dhammacakkappavattane desanāññatejā sādhu-kāraṃ dātukāmā viya pathavī devatānubhāvena akampittha, āyusaṅkhārossajjane mahāparinibbāne ca kāruññena cittasaṅkhobhaṃ asahamānā viya pathavī devatānubhāvena akampittha. Appamāṇoti vuddhappamāṇo. Uḷāroti ettha “uḷārāni uḷārāni khādanīyāni khādanti”tiādīsu madhuraṃ uḷāranti vuttaṃ. “Uḷārāya vatthabhogāya cittaṃ na namatī”tiādīsu paṇītaṃ uḷāranti vuttaṃ. “Uḷārāya khalu bhavaṃ vacchāyano samaṇaṃ gotamaṃ pasamsāya pasamsatī”tiādīsu seṭṭhaṃ uḷāranti vuttaṃ. Idha pana “vipulo uḷāro”ti vutto. Obhāsoti desanāññatejānubhāvena ca devatānubhāvena ca jātaobhāso. Loketi cakkavāḷassa dasasahassiyaṃyeva. Atikkammeva devānaṃ devānubhāvanti devānaṃ ayamānubhāvo - nivatthavatthappabhā dvādasa yojanāni pharati, tathā sarīrassa alaṅkārasa vimānassa ca. Taṃ devānaṃ devānubhāvaṃ atikkamitvāyevāti attho. Udānanti somanassaññamayaikaṃ udāhāraṃ. Udānesīti udāhari. Aññāsī vata, bho koṇḍaññoti imassapi udānassa udāharaṇaghoso dasasahassilokadhātum pharitvā atṭhāsī. Aññāsikoṇḍaññoti bhusaṃ ñātakōṇḍaññoti attho.

Cakkhuādīnaṃ niddese dassanaṭṭhenātiādīsu ekameva ñāṇaṃ yathāvuttassa neyyassa cakkhu viya dassanakiccakaraṇena cakkhu. Ñānakiccakaraṇena ñāṇaṃ. Nānappakārato jānanakiccakaraṇena paññā. Anavasesapaṭivedhakaraṇena vijjā. Sabbathā obhāsakiccakaraṇena āloko nāmāti attho. Cakkhuṃ dhammotiādīsipi ekaṃyeva ñāṇaṃ kiccanānattena pañcadhā vaṇṇitaṃ. Ārammaṇāti upatthambhanaṭṭhena. Gocarāti visayaṭṭhena. Dassanaṭṭhenātiādīsu ñānakiccaṃ pañcadhā vuttaṃ. Iminā nayena tīsu vāresu ekekasmim pañca pañca katvā pannarasa dhammā, pannarasa atthā, dvīsu pannarasakesu tiṃsa niruttiyo, pannarasasu dhammesu pannarasasu atthesu tiṃsāya niruttisūti saṭṭhi ñāṇāni veditabbāni. Sesaariyasaccesupi ese va nayo. Catūsu ariyasaccesu ekekasmim ariyasacce pannarasannaṃ pannarasannaṃ dhammānaṃ atthānañca vasena saṭṭhi dhammā, saṭṭhi atthā, saṭṭhiyā dhammesu saṭṭhiyā atthesu ca vīsasataṃ niruttiyo, vīsādhikaṃ satanti attho. Saṭṭhiyā dhammesu saṭṭhiyā atthesu vīsuttarasate niruttisūti evaṃ cattārīsañca dve ca ñāṇasatāni.

2-3. Satipaṭṭhānavārādivaṇṇanā

31-32. Satipaṭṭhānasuttantapubbaṅgame iddhipādasuttantapubbaṅgame ca paṭisambhidāniddese imināva nayena attho ca gaṇanā ca veditabbā.

4-8. Sattabodhisattavārādivaṇṇanā

33-37. Sattannaṃ bodhisattānaṃ suttantesu ekekasmimyeva samudaye cakkhādayo pañca, nirodhe pañcāti dasa dhammā, samudaye dassanaṭṭhādayo pañca, nirodhe pañcāti dasa atthā, tesam vasena vīsati niruttiyo cattārīsaṃ ñāṇāni. Satta ekato katvā vuttagaṇanā suviññeyyā eva. Sabbaññutaññāṇavasena

vuttapaṭisambhidāniddese ekekamūlakesu “ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāyā”ti imesu pañcasu vacanesu ekekasmimyeva cakkhādayo pañca, dassanaṭṭhādayo pañcāti pañcapañcakānaṃ vasena pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, taddiguṇā niruttiyo, taddiguṇāni ñāṇāni ñeyyāni. Pañca ekato katvā vuttavārepi pañcakkhattuṃ pañca pañcavīsati katvā pañcavīsasataṃ dhammā, pañcavīsasataṃ atthā, taddiguṇā niruttiyo, taddiguṇāni ñāṇāni ñeyyāni. Aḍḍhateyyānīti cettha dve satāni ca paññāsañca. Khandhādīsupi eseṇa nayo. Imināva nayeṇa saccavārapaṭisambhidāvāre ca dhammādigāṇaṇā veditabbā.

9. Chabuddhadhammavāraṇṇanā

38. Buddhadhammavāre diyaḍḍhasatanti chakkhattuṃ pañcavīsati satañca paññāsañca honti, taddiguṇā niruttiyo taddiguṇāni ñāṇāni. Paṭisambhidādhikaraṇeti paṭisambhidādhikāre. Aḍḍhanavadhammasatānīti paṭhamam vuttasu catūsu saccesu saṭṭhi, catūsu satipaṭṭhānesu saṭṭhi, catūsu sammappadhānesu saṭṭhi, sattabodhisattaveyyākaraṇesu sattati, abhiññāṭṭhādīsū pañcasu pañcavīsasataṃ, khandhaṭṭhādīsū pañcasu pañcavīsasataṃ, puna catūsu ariyasaccesu sataṃ, catūsu paṭisambhidāsu sataṃ, chasu buddhadhammesu diyaḍḍhasatanti evam aṭṭhasatāni ca paññāsañca dhammā honti. Evam atthāpi tattakā eva honti. Evameva saccādīsū tīsū ṭhānesu vīsasataṃ niruttiyo, sattasu veyyākaraṇesu cattārisasataṃ niruttiyo, abhiññāṭṭhādīsū khandhaṭṭhādīsū ca aḍḍhateyyāni aḍḍhateyyāni niruttisatāni, ariyasaccesu paṭisambhidāsu ca dve dve niruttisatāni, buddhadhammesu tīṇi niruttisatānīti evam niruttisahassañca sattaniruttisatāni ca honti. Evameva saccādīsū tīsū ṭhānesu cattārisādhikāni dve dve ñāṇasatāni, sattasu veyyākaraṇesu asītiadhikāni dve ñāṇasatāni, abhiññāṭṭhādīsū khandhaṭṭhādīsū ca pañcapañcañāṇasatāni, saccesu paṭisambhidāsu ca cattāri cattāri ñāṇasatāni, buddhadhammesu cha ñāṇasatānīti evam tīṇi ca ñāṇasahassāni cattāri ca ñāṇasatāni hontīti.

Paṭisambhidākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Dhammacakkakathā

1. Saccavāraṇṇanā

39. Puna dhammacakkappavattanasuttantameva pubbaṅgamaṃ katvā kathitāya dhammacakkakathāya apubbattānuvaṇṇanā. Tattha dukkhavatthukāti ekābhisamayavasena dukkham vatthu etesanti dukkhavatthukā. Tadeva dukkham visesetvā saccavatthukātiādimāha. Tattha saccam ārammaṇam upatthambho etesanti saccārammaṇā. Saccam gocaro visayo etesanti saccagocarā. Saccasaṅgahitāti maggasaccena saṅgahitā. Saccapariyāpannāti maggasaccāyattā. Sacce samudāgatāti dukkhaparijānanena dukkhasacce samuppannā. Tathā tattheva ṭhitā patitṭhitā ca.

40. Idāni “pavattite ca bhagavatā dhammacakke”ti vuttaṃ dhammacakkaṃ niddisitukāmo dhammacakkantiādimāha. Tattha duvidham dhammacakkaṃ paṭivedhadhammacakkaṃ desanādhhammacakkañca. Paṭivedhadhammacakkaṃ bodhipallaṅke, desanādhhammacakkaṃ isipatane. Dhammañca pavatteti cakkañcāti paṭivedhadhammacakkaṃ vuttaṃ, cakkañca pavatteti dhammañcāti desanādhhammacakkaṃ. Kathaṃ? Bhagavā hi bodhipallaṅke nisinno maggakkhaṇe indriyabalabojjhaṅgamaggaṅgādibhedaṃ dhammañca pavatteti, soyeṇa ca dhammo

kilesasattughātāya pavattanato paharaṇacakkam viyāti cakkāṇca. Dhammaṃ pavattentoyeva bhagavā taṃ cakkam pavatteti nāma. Etena dhammoyeva cakkanti kammadhārayasamāsātā vuttā hoti. Isipatane nisinno bhagavā dhammadesanakkhaṇe veneyyasantāne kilesasattughātāya pavattanato paharaṇacakkasadisam desanācakkāṇca pavatteti, veneyyasantāne indriyabalabojjhaṅgamaggaṅgādibhedam dhammacakkāṇca pavatteti. Etena dhammo ca cakkāṇca dhammacakkanti dvandasamāsātā vuttā hoti. Yasmā pana pavattake sati pavattanā nāma hoti, tasmā sabbatthāpi “pavatteti”ti vuttaṃ, pavattanaṭṭhena pana “cakka”nti vuttaṃ hotīti veditabbaṃ. Dhammena pavattetīti dhammacakkantiādīni desanādharmacakkameva sandhāya vuttānīti veditabbāni.

Tattha dhammena pavattetīti yathāsabhāvattā dhammena pavattaṃ cakkanti dhammacakkanti vuttaṃ hoti. Dhammacariyāya pavattetīti veneyyasantāne dhammatthāya pavattaṃ cakkanti dhammacakkanti vuttaṃ hoti. Dhamme ṭhitotiādīhi bhagavato dhammabhūtatā dhammassāmitā ca vuttā hoti. Yathāha - “so hāvuso, bhagavā jānaṃ jānāti passaṃ passati cakkhubhūto ñāṇabhūto dhammabhūto brahmabhūto vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā dhammassāmī tathāgato”ti. Tasmā tehi dhammassa cakkanti dhammacakkanti vuttaṃ hoti. Ṭhitoti visayībhāvena ṭhito. Patitṭhitoti acalabhāvena patitṭhito. Vasippattoti issarabhāvaṃ patto. Pāramippattoti koṭippatto. Vesārajappattoti visāradabhāvaṃ patto. Dhamme patitṭhāpentotiādīhi veneyyasantānamapekkhitvā vuttehi pana vacanehi dhammassāmitāya ca dhammatthāya cakkanti vuttaṃ hoti. Dhammaṃ sakkarontotihaādīhi dhammatthāya cakkanti vuttaṃ hoti. Yo hi dhammaṃ sakkārādivasena pavatteti, so dhammatthaṃ pavatteti. Dhammaṃ sakkarontoti yathā kato so dhammo sukato hoti, evameva naṃ karonto. Dhammaṃ garuṃ karontoti tasmīṃ gāravuppattiyā taṃ garuṃ karonto. Dhammaṃ mānentoti dhammaṃ piyaṇca bhāvanīyaṇca katvā viharanto. Dhammaṃ pūjentoti taṃ apadisitvā desanāpaṭipattipūjāya pūjaṃ karonto. Dhammaṃ apacāyamānoti tasseeva dhammassa sakkāragarukārehi nīcavuttitaṃ karonto. Dhammaddhajo dhammaketūti taṃ dhammaṃ dhajamiva purakkhatvā ketumiva ca ukkhipitvā pavattiyā dhammaddhajo dhammaketu ca hutvāti attho. Dhammādhipeyyoti dhammādhipeyyo āgato bhāvanādharmavaseneva ca sabbakiriyānaṃ karaṇena dhammādhipeyyo hutvā. Taṃ kho pana dhammacakkam appaṭivattiyanti kenaci nivattetuṃ asakkuṇeyyatāya appaṭihatapavattitā vuttā. Tasmā so dhammo pavattanaṭṭhena cakkanti vuttaṃ hoti.

Saddhindriyaṃ dhammo, taṃ dhammaṃ pavattetīti veneyyasantāne maggasampayuttasaddhindriyuppādanena taṃ saddhindriyaṃ dhammaṃ pavattetīti attho. Eseva nayo sesesupi. Saccāti saccañāṇāni. Vipassanā ca vijjā ca maggañāṇameva. Anuppāde ñāṇanti arahattaphale ñāṇaṃ. Tampi veneyyasantāne pavattetiyeva, nibbānaṇca paṭivedhaṃ karonto pavattetiyeva nāma.

Samudayavārādīsu samudayavatthukā nirodhavatthukā maggavatthukāti visesapadaṃ dassetvā saṅkhittā. Etthāpi vuttasadisam paṭhamam vuttanayeneva veditabbaṃ.

2-3. Satipaṭṭhānavārādivaṇṇanā

41-42. Satipaṭṭhānaiddhipādapubbaṅgamavārāpi maggakkhaṇavasena vuttā. Tepi tattha tattha visesapadaṃ dassetvā saṅkhittāti.

8. Lokuttarakathā

Lokuttarakathāvaṇṇanā

43. Idāni lokuttaradhammavatiyā dhammacakkakathāya anantaram kathitāya lokuttarakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha lokuttarapadassa attho niddesavāre āvi bhavissati. Cattāro satipaṭṭhānātiādayo sattatiṃsa bodhipakkhiyadhammā yathāyogaṃ maggaphalasampayuttā. Te bujjanatṭhena bodhīti evaṃladdhanāmassa ariyassa pakkhe bhavattā bodhipakkhiyā nāma. Pakkhe bhavattāti upakārabhāve ṭhitattā. Tesu ārammaṇesu okkantitvā pakkhanditvā upaṭṭhānato upaṭṭhānaṃ, satiyeva upaṭṭhānaṃ satipaṭṭhānaṃ. Kāyavedanācittadhammesu panassa asubhadukkhāniccānattākāragahaṇavasena subhasukhaniccaattasaññāpahānakiccasādhanaṇavasena ca pavattito catudhā bhedo hoti. Tasmā cattāro satipaṭṭhānāti vuccati. Padahanti etenāti padhānaṃ, sobhanaṃ padhānaṃ sammappadhānaṃ, sammā vā padahanti etenāti sammappadhānaṃ, sobhanaṃ vā taṃ kilesavirūpapavattavirahitato padhānañca hitasukhanipphādakaṭṭhena seṭṭhabhāvāvahanato padhānabhāvakaraṇato vāti sammappadhānaṃ. Viriyassetam adhivacanaṃ. Tayidaṃ uppannānuppannānaṃ akusalānaṃ pahānānupattikiccaṃ, anuppannuppannānañca kusalaṇaṃ uppattiṭṭhitikiccaṃ sādheyatīti catubbidham hoti. Tasmā cattāro sammappadhānāti vuccati. Nipphattipariyāyena ijjhanatṭhena, ijjhanti etāya sattā iddhā vuddhā ukkaṃsagatā hontīti iminā vā pariyāyena iddhi, tassā sampayuttāya pubbaṅgamaṭṭhena phalabhūtāya pubbabhāgakāraṇatṭhena ca iddhiyā pādoti iddhipādo. So chandavīriyacittavīmaṃsāvasena catubbidhova hoti. Tasmā cattāro iddhipādāti vuccati. Assaddhiyakosajjapamādavikkhepasammohānaṃ abhibhavanato abhibhavanasañkhātena adhipatiyāṭṭhena indriyaṃ. Assaddhiyādīhi anabhibhavanīyato akampiyaṭṭhena balaṃ. Tadubhayampi saddhāvīriyasatisamādhipaññāvasena pañcavidham hoti. Tasmā pañcendriyāni pañca balānīti vuccanti. Bujjanakasattassa pana aṅgabhāvena satiādayo satta dhammā bojjaṅgā, niyyānatṭhena ca sammādiṭṭhiādayo aṭṭha maggaṅgā honti. Tena vuccati satta bojjaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti.

Iti ime sattatiṃsa bodhipakkhiyā dhammā pubbabhāge lokiyavipassanāya vattamānāya cuddasavidhena kāyaṃ pariggaṇhato ca kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṃ, navavidhena vedanaṃ pariggaṇhato ca vedanānupassanāsatipaṭṭhānaṃ, soḷasavidhena cittaṃ pariggaṇhato ca cittānupassanāsatipaṭṭhānaṃ, pañcavidhena dhamme pariggaṇhato ca dhammānupassanāsatipaṭṭhānaṃ. Iti imasmiṃ attabhāve anuppannapubbaṃ parassa uppannaṃ akusalaṃ disvā “yathā paṭipannassa tassa taṃ uppannaṃ, na tathā paṭipajjissāmi, evaṃ me etaṃ nupajjissatī”ti tassa anuppādāya vāyamanakāle paṭhamaṃ sammappadhānaṃ, attano samudācārappattamakusalaṃ disvā tassa pahānāya vāyamanakāle dutiyaṃ, imasmiṃ attabhāve anuppannapubbaṃ jhānaṃ vā vipassanaṃ vā uppādetuṃ vāyamantassa tatiyaṃ, uppannaṃ yathā na parihāyati, evaṃ punappunaṃ uppādentassa catutthaṃ sammappadhānaṃ. Chandaṃ dhuraṃ katvā kusaluṃppādanakāle chandiddhipādo, vīriyaṃ, cittaṃ, vīmaṃsaṃ dhuraṃ katvā kusaluṃppādanakāle vīmaṃsiddhipādo. Micchāvācāya viramaṇakāle sammāvācā, micchākammantā, micchājīvā viramaṇakāle sammājīvoti evaṃ nānācittesu labbhanti.

Catumaggakkhaṇe pana ekacitte labbhanti, phalakkhaṇe ṭhapetvā cattāro sammappadhāne avasesā tettiṃsa labbhanti. Evaṃ ekacitte labbhamānesu cetesu ekāva nibbānārammaṇā sati kāyādīsu subhasaññā dipahānakiccasā dhanavasena “cattāro satipaṭṭhānā”ti vuccati. Ekameva ca vīriyaṃ anuppannuppannānaṃ anupādādikiccasā dhanavasena “cattāro sammappadhānā”ti vuccati. Sesesu hāpanavaḍḍhanaṃ natthi.

Apica tesu -

Nava ekavidhā eko, dvedhātha catupañcadhā;
Aṭṭhadhā navadhā ceva, iti chaddhā bhavanti te.

Nava ekavidhāti chando cittaṃ pīti passaddhi upekkhā saṅkappo vācā kammanto ājīvoti ime nava chandiddhipādādivasena ekavidhāva honti, aññakoṭṭhāsaṃ na bhajanti. Eko dvedhāti saddhā indriyabalavasena dvedhā ṭhitā. Atha catupañcadhāti athañño eko catudhā, añño pañcadhā ṭhitoti attho. Tattha samādhī eko indriyabalabojjhaṅgamaggaṅgavasena catudhā ṭhito, paññā tesam catunnaṃ iddhipādakoṭṭhāsassa ca vasena pañcadhā. Aṭṭhadhā navadhā cevāti aparo eko aṭṭhadhā, eko navadhā ṭhitoti attho.

Catusatipaṭṭhānaindriyabalabojjhaṅgamaggaṅgavasena sati aṭṭhadhā ṭhitā, catusammappadhānaindriyabalabojjhaṅgamaggaṅgavasena vīriyaṃ navadhāti. Evaṃ -

Cuddaseva asambhinnā, hontete bodhipakkhiyā;
Koṭṭhāsato sattavidhā, sattatiṃsa pabhedato.

Sakiccanipphādanato, sarūpena ca vuttito;
Sabbeva ariyamaggassa, sambhave sambhavanti te.

Evaṃ maggaphalasampayutte sattatiṃsa bodhipakkhiyadhamme dassetvā puna te maggaphalesu saṅkhipitvā cattāro ariyamaggā cattāri ca sāmāññaphalānīti āha. Samaṇabhāvo sāmāññaṃ, catunnaṃ ariyamaggānametaṃ nāmaṃ. Sāmāññaṃ phalāni sāmāññaphalāni. Nibbānaṃ pana sabbehi asammissameva. Iti vitthārato sattatiṃsabodhipakkhiyacatumaggacatuphalanibbānānaṃ vasena chacattālīsa lokuttaradhammā, tato saṅkhepena catumaggacatuphalanibbānānaṃ vasena nava lokuttaradhammā, tatopi saṅkhepena maggaphalanibbānānaṃ vasena tayo lokuttaradhammāti veditabbaṃ. Satipaṭṭhānādīnaṃ maggaphalānañca lokuttaratte vutte taṃsāmpayuttānaṃ phassādīnampi lokuttarattaṃ vuttameva hoti. Padhānadhammavasena pana satipaṭṭhānādayova vuttā. Abhidhamme ca lokuttaradhammaniddese maggaphalasampayuttānaṃ phassādīnaṃ lokuttarattaṃ vuttamevāti.

Lokaṃ tarantīti lokaṃ atikkamanti. Sabbamidha īdisaṃ vattamānakālavacanaṃ cattāro ariyamagge sandhāya vuttaṃ. Sotāpattimaggo hi apāyalokaṃ tarati, sakadāgāmimaggo kāmāvacaralokekadesaṃ tarati, anāgāmimaggo kāmāvacaralokaṃ tarati, arahattimaggo rūpārūpāvacaralokaṃ tarati. Lokā uttarantīti lokā uggaçchanti. Lokatoti ca lokamhāti ca tadeva nissakkavacanaṃ visesetvā dassitaṃ. Lokaṃ samatikkamantīti paṭhamam vuttatthameva. Tattha upasaggattham anapekkhitvā vuttaṃ, idha saha upasaggatthena vuttaṃ. Lokaṃ samatikkantāti yathāvuttaṃ lokaṃ sammā atikkantā. Sabbamidha īdisaṃ

atītakālavacanam phalanibbānāni sandhāya vuttam, sotāpatti phalādīni hi yathāvuttam lokam atikkamitvā tñitāni, sadā nibbānam sabbalokam atikkamitvā tñitam. Lokena atirekāti lokato adhikabhūtā. Idam sabbepi lokuttaradhamme sandhāya vuttam. Nissarantīti niggacchanti. Nissaṭṭāti niggatā. Loke na tiṭṭhantītiādīni aṭṭhārasa vacanāni sabbalokuttaresupi yujjanti. Na tiṭṭhantīti loke apariyāpannattā vuttam. Loke na limpantīti khandhasantāne vattamānāpi tasmim na limpantīti attho. Lokena na limpantīti akatapaṭivedhānam kenaci cittena, katapaṭivedhānam akusalena appamattenapi cittena na limpantīti attho. Asamlittā anupalittāti upasaggena visesitam.

Vippamuttāti alittattameva nānābyañjanena visesitam. Ye keci hi yattha yena vā alittā, te tattha tena vā vippamuttā honti. Lokā vippamuttātiādīni tñi nissakkavasena vuttāni. Visaññuttāti vippamuttattavisesanam. Ye keci hi yattha yena yato vippamuttā, te tattha tena tato visaññuttā nāma honti. Lokā sujñhantīti lokamalam dhovitvā lokā sujñhanti. Visujñhantīti tadeva upasaggena visesitam. Vuṭṭhahantīti uṭṭhitā honti. Vivaṭṭantīti nivaṭṭanti. Na sajjantīti na lagganti. Na gayhantīti na gañhīyanti. Na bajjhantīti na bādhīyanti. Samucchindantīti appavattim karonti. Yathā ca lokam samucchinntāti, tatheva “lokā visuddhattā”tiādī vuttameva hoti. Paṭippassambhantīti nirodhenti. Apathātiādīni cattāri sabbesupi lokuttaresu yujjanti. Apathāti amaggā. Agatīti appatiṭṭhā. Avisayāti anāyattā. Asādhāraṇāti asamānā. Vamantīti uggilanti. Na paccāvamantīti vuttapaṭipakkhanayena vuttam, vantam puna na adantīti attho. Etena vantassa suvantabhāvo vutto hoti. Anantaradukattayepi ese va nayo. Visīnentīti vikiranti vimuccanti, na bandhantīti attho. Na ussīnentīti na vikiranti na vimuccanti. “Visīnentī”ti “na ussīnentī”ti rassam katvā pāṭho sundaro. Vidhūpentīti nibbāpentī. Na saṃdhūpentīti na ujjalanti. Lokam samatikkamma abhibhuṃyati tiṭṭhantīti sabbepi lokuttarā dhammā lokam sammā atikkamitvā abhibhavitvā ca tiṭṭhantīti lokuttarā. Sabbehipi imehi yathāvuttehi pakārehi lokuttarānam lokato uttarabhāvo adhikabhāvo ca vutto hotīti.

Lokuttarakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Balakathā

Balakathāvaṇṇanā

44. Idāni lokuttarakathāya anantaram kathitāya lokuttarakathāvatīyā suttantapubbaṅgamāya balakathāya apubbathānuvaṇṇanā. Tattha ādīto suttantavasena pañca balāni dassetvā tadanñānīpi balāni dassetukāmo apica aṭṭhasaṭṭhi balānītiādīmāha. Sabbānīpi tamtampaṭipakkhehi akampiṃyattāna balāni nāma honti. Hiribālantiādīsu pāpato hirīyanti etāyāti hirī, lajjāyetaṃ nāmaṃ. Pāpato ottappanti etenāti ottappam, pāpato ubbegassetam nāmaṃ. Ajjhattasamuṭṭhānā hirī, bahiddhāsamuṭṭhānam ottappam. Attādhīpati hirī, lokādhīpati ottappam. Lajjāsabhāvasaṇṭhitā hirī, bhayasabhāvasaṇṭhitam ottappam. Sappatissavalakkhaṇā hirī, vajjabhīrukabhayaḍassāvilakkhaṇam ottappam. Sā eva hirī ahirīkena na kampatīti hiribalam. Tadeva ottappam anottappena na kampatīti ottappabalam. Appaṭisaṅkhānena na kampatīti paṭisaṅkhānabalam. Upaparikkhaṇapaññāyetaṃ nāmaṃ. Vīriyasīsenā satta bojjhaṅge bhāventassa uppannabalam bhāvanābalam. Tathāpavattānam catunnam khandhānametaṃ nāmaṃ. Parisuddhāni sīlādīni anavajjabalam. Cattāri saṅgahavatthūni saṅgahabalam. Saṅgahe balantīpi pāṭho. Dukkhamānam adhvāsanaṃ khantibalam. Dhammakathāya paresam tosanam

paññattibalaṃ. Adhitassa atthassa adhigamāpanaṃ nijjhattibalaṃ. Kusalesu bahubhāvo issariyabalaṃ. Kusalesu yathārucci patitthānaṃ adhiṭṭhānabalaṃ. Hiribālādīnaṃ attho mātikāpadesu byañjanavasena visesato yujjamaṇaṃ gahetvā vutto. Samathabalaṃ vipassanābalanti balappattā samathavipassanā eva.

Mātikāniddese assaddhiye na kampaṭṭi saddhābalanti mūlabalaṭṭhaṃ vatvā tameva aparehi navahi pariyāyehi visesetvā dassesi. Yo hi dhammo akampiyo balappatto hoti, so sahaṇṇe upatthambheti, attano paṭipakkhe kilese pariyādiyati, paṭivedhassa ādibhūtaṃ sīlaṃ diṭṭhiṇca visodheti, cittaṃ ārammaṇe patitthāpeti, cittaṃ pabhassaraṃ karonto vodāpeti, vasiṃ pāpento visesaṃ adhigamāpeti, tato uttariṃ pāpento uttaripaṭivedhaṃ kāreti, kamena ariyamaggaṃ pāpetvā saccābhisamayaṃ kāreti, phalappattiyā nirodhe patitthāpeti. Tasmā navadhā balaṭṭho visesito. Esa nayo vīriyabalādīsu catūsu.

Kāmacchandaṃ hiriyatṭi nekkhammayutto yogī nekkhammena kāmacchandato hiriyati. Ottappepi eseva nayo. Etehi sabbākusalehipi hirīyānā ottappanā vuttāyeva honti. Byāpādantiādīnaṃpi imināva nayena attho veditabbo. Paṭisaṅkhātṭi asammohavasena ādīnavato upaparikkhati. Bhāvetṭi vaḍḍheti. Vajjanti rāgādivajjaṃ. Saṅgaṇhātṭi bandhati. Khamatṭi tassa yogissa khamati ruccati. Paññāpetṭi toseti. Nijjhāpetṭi cintāpeti. Vasaṃ vattetṭi citte pahu hutvā cittaṃ attano vasaṃ katvā pavatteti. Adhiṭṭhātṭi vidahati. Bhāvanābalādīni sabbānīpi nekkhammādīniyeva. Mātikāvaṇṇanāya aññathā vutto, attho pana byañjanavaseneva pākaṭattā idha na vuttoti veditabbaṃ. Samathabalaṃ vipassanābalaṇca vitthārato niddisitvā avasāne uddhaccasahagatakilese ca khandhe ca na kampaṭṭiādi ca avijjāsahagatakilese ca khandhe ca na kampaṭṭiādi ca samathabalavipassanābalānaṃ lakkhaṇadassanattaṃ vuttaṃ.

Sekhāsekhablesu sammādiṭṭhiṃ sikkhatṭi sekhabalanti sekhapuggalo sammādiṭṭhiṃ sikkhatṭi sekho, sā sammādiṭṭhi tassa sekhasa balanti sekhabalanti attho. Tattha sikkhitattā asekhabalanti asekhapuggalo tattha sammādiṭṭhiyā sikkhitattā na sikkhatṭi asekho, sāyeva sammādiṭṭhi tassa sekhasa balanti asekhabalaṃ. Eseva nayo sammāsaṅkappādīsu. Sammāññānti paccavekkhaṇaṇaṃ. Tampi hi lokikampi hontaṃ sekhasa pavattattā sekhabalaṃ, asekhassa pavattattā asekhabalanti vuttaṃ. Sammāvimuttṭi atṭha maggaṅgāni ṭhapetvā sesā phalasampayuttā dhammā. Keci pana “ṭhapetvā lokuttaravimuttiṃ avasesā vimuttiyo sammāvimuttī”ti vadanti. Tassa sekhāsekhabalattaṃ vuttanayameva.

Khīṇāsavabalesu sabbānīpi ñāṇabalāni. Khīṇāsavassa bhikkhunoti karaṇatthe sāmivacanaṃ, khīṇāsavena bhikkhunāti attho. Aniccatoti hutvā abhāvākārena aniccato. Yathābhūtaṃ yathāsabhāvato. Paññāyāti sahaṇṇe vipassanāya maggapaññāya. Aniccato sudiṭṭhā dukkhato anattato sudiṭṭhā honti tammūlakattā. Yanti bhāvanapūṃsakavacanaṃ, yena kāraṇenāti vā attho. Āgammāti paṭicca. Paṭijānātṭi sampaṭicchati paṭiññaṃ karoti. Aṅgārakāsūpamāti mahābhitāpaṭṭhena aṅgārakāsuyā upamitā. Kāmāti vatthukāmā ca kilesakāmā ca.

Vivekaninnanti phalasamāpattivasena upadhivivekaṇkhātānibbānaninnaṃ. Tayo hi vivekā - kāyaviveko cittaviveko upadhivivekoti. Kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiraṭānaṃ. Cittaviveko ca adhicitamanuyuttānaṃ. Upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ viṣaṅkhāragatānaṃ,

nissaraṇavivekasaṅkhātanibbānaninnaṃ vā. Pañca hi vivekā - vikkhambhanaviveko tadaṅgaviveko samucchadaviveko paṭippassaddhiviveko nissaraṇavivekoti. Vivekaninnanti viveke ninnāṃ. Vivekapaṇanti viveke natāṃ. Vivekapabbhāraṇti vivekasīsabharāṃ. Dvepi purimasseva vevacanāni. Vivekaṭṭhanti kilesehi vajjitaṃ, dūrībhūtaṃ vā. Nekkhammābhiraṇanti nibbāne abhiraṇtaṃ, pabbajjāya abhiraṇtaṃ vā. Byantībhūtaṇti vigatantībhūtaṃ, ekadesenāpi anallīnaṃ vippamuttaṃ viṣamsaṭṭhaṃ. Sabbasoti sabbathā. Āsavaṭṭhāniyehi dhammehīti saṃyogavasena āsavānaṃ kāraṇabhūtehi kilesadhammehīti attho. Atha vā byantībhūtaṇti vigatanikantībhūtaṃ, nittaṇhanti attho. Kuto? Sabbaso āsavaṭṭhāniyehi dhammehi sabbehi tebhūmakadhammehīti attho. Idha dasahi khīṇāsavabalehi khīṇāsavassa lokiyalokuttaro maggo kathito. “Aniccatō sabbe saṅkhārā”ti dukkhapariññābalaṃ, “aṅgārakāsūpamā kāmā”ti samudayapahānabalaṃ, “vivekaninnaṃ cittaṃ hotī”ti nirodhasacchikiriyābalaṃ, “cattāro satipaṭṭhānā”tiādi sattavidhaṃ maggabhāvanābalantiṇi vadanti. Dasa iddhibalāni iddhikathāya āvi bhavissanti.

Tathāgatabalaniddese tathāgatabalānīti aññehi asādhāraṇāni tathāgatasseva balāni. Yathā vā pubbabuddhānaṃ balāni puññussayasampattiya āgatāni, tathā āgatabalānīti attho. Tattha duvidhaṃ tathāgatabalaṃ - kāyabalaṃ ñāṇabalaṃ. Tesu kāyabalaṃ hatthikulānusārena veditabbaṃ. Vuttañhetuṃ porāṇehi -

“Kāḷāvakaṇca gaṅgeyyaṃ, paṇḍaraṃ tambapiṅgalaṃ;
Gandhamāṅgalahemaṇca, uposathachaddantime dasā”ti.

Imāni dasa hatthikulāni. Tattha kāḷāvakaṇti pakatihatthikulāṃ daṭṭhabbaṃ. Yaṃ dasannaṃ purisānaṃ kāyabalaṃ, taṃ ekassa kāḷāvakassa hatthino balaṃ. Yaṃ dasannaṃ kāḷāvakānaṃ balaṃ, taṃ ekassa gaṅgeyyassa balaṃ. Yaṃ dasannaṃ gaṅgeyyānaṃ, taṃ ekassa paṇḍarassa. Yaṃ dasannaṃ paṇḍarānaṃ, taṃ ekassa tambassa. Yaṃ dasannaṃ tambānaṃ, taṃ ekassa piṅgalassa. Yaṃ dasannaṃ piṅgalānaṃ, taṃ ekassa gandhahatthino. Yaṃ dasannaṃ gandhahatthīnaṃ, taṃ ekassa maṅgalahatthino. Yaṃ dasannaṃ maṅgalahatthīnaṃ, taṃ ekassa hemavatassa. Yaṃ dasannaṃ hemavatānaṃ, taṃ ekassa uposathassa. Yaṃ dasannaṃ uposathānaṃ, taṃ ekassa chaddantassa. Yaṃ dasannaṃ chaddantānaṃ, taṃ ekassa tathāgatassa balaṃ. Nārāyanasaṅghātabalantiṇi idameva vuccati. Tadeva pakatihatthino gaṇanāya hatthīnaṃ koṭisahasassa, purisagaṇanāya dasannaṃ purisakoṭisahasānaṃ balaṃ hoti. Idaṃ tāva tathāgatassa kāyabalaṃ.

Ñāṇabalaṃ pana idha tāva aññattha ca pāḷiyaṃ āgatameva dasabalañāṇaṃ, majjhime āgataṃ catuvesārajjāñāṇaṃ, aṭṭhasu parisāsu akampañāṇaṃ, catuyoniparicchedakañāṇaṃ, pañcagatiparicchedakañāṇaṃ, saṃyuttake āgatāni tesattati ñāṇāni, sattasattati ñāṇānīti evamaññānīpi anekāni ñāṇasahasāni. Etau ñāṇabalaṃ nāma. Idhāpi ñāṇabalameva adhippetāṃ. Ñāṇaṇhi akampiyaṭṭhena upatthambhanaṭṭhena ca balanti vuttaṃ.

Ṭhānaṇca ṭhānatoti kāraṇaṇca kāraṇato. Kāraṇaṇhi yasmā tattha phalaṃ tiṭṭhati tadāyattavuttitāya uppajjati ceva pavattati ca, tasmā ṭhānanti vuccati. Taṃ bhagavā ye ye dhammā yesaṃ yesaṃ dhammānaṃ hetū paccayā uppādāya, taṃ taṃ ṭhānanti, ye ye dhammā yesaṃ yesaṃ dhammānaṃ na hetū na paccayā uppādāya, taṃ taṃ aṭṭhānanti pajānanto ṭhānaṇca ṭhānato aṭṭhānaṇca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānāti. Yampīti yena ñāṇena. Idampīti idampi ṭhānāṭṭhānañāṇaṃ, tathāgatassa tathāgatabalaṃ nāma hotīti attho. Evaṃ sesapadesupi yojanā veditabbā.

Āsabhaṃ ṭhānanti seṭṭhaṭṭhānaṃ uttamaṭṭhānaṃ, āsabhā vā pubbabuddhā, tesam ṭhānanti attho. Apica gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho, vajasatajeṭṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho, sabbagavaseṭṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi asantasanīyo nisabho, so idha usabhoti adhippeto. Idampi hi tassa pariyāyavacanaṃ. Usabhassa idanti āsabhaṃ. Ṭhānanti catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā avatṭhānaṃ. Idam pana āsabhaṃ viyāti āsabhaṃ yatheva hi nisabhasaṅkhāto usabho usabhabalena samannāgato catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evaṃ tathāgatopi dasahi tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajapādehi aṭṭhaparisapathaviṃ uppīletvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evaṃ tiṭṭhamāno ca tam āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti upagacchati na paccakkhāti, attani āropeti. Tena vuttaṃ - “āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti”ti.

Parisāsūti

khattiyabrāhmaṇagahapatisamaṇacātumahārājikatāvatiṃsamārabrahmānaṃ vasena aṭṭhasu parisāsu. Sīhanādaṃ nadatīti seṭṭhanādaṃ achambhitanādaṃ nadati, sīhanādasadisam vā nādaṃ nadati. Ayamatto sīhanādasuttana dīpetabbo. Yathā vā sīho sahanato hananato ca sīhoti vuccati, evaṃ tathāgato lokadhammānaṃ sahanato parappavādānaṃ hananato sīhoti vuccati. Evaṃ vuttassa sīhassa nādaṃ sīhanādaṃ. Tattha yathā sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaṃso sīhanādaṃ nadati, evaṃ tathāgatasīhopi tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahaṃso “iti rūpa”ntiādinā nayena nānāvidhadesanāvilāsasampannaṃ sīhanādaṃ nadati. Tena vuttaṃ - “parisāsu sīhanādaṃ nadati”ti.

Brahmacakkaṃ pavattetīti ettha brahmanti seṭṭhaṃ uttamaṃ visuddhaṃ.
Cakkasaddo panāyaṃ -

Sampattiyaṃ lakkhaṇe ca, rathaṇge iriyāpathe;
Dāne ratanadhammūra, cakkādīsu ca dissati;
Dhammacakke idha mato, tampi dvedhā vibhāvaye.

“Cattārimāni, bhikkhave, cakkāni, yehi samannāgatānaṃ devamanussāna”ntiādīsu hi ayaṃ sampattiyaṃ dissati. “Hetṭhā pādātalesu cakkāni jātāni hontī”ti ettha lakkhaṇe. “Cakkaṃva vahato pada”nti ettha rathaṇge. “Catucakkaṃ navadvāra”nti ettha iriyāpathe. “Dadaṃ bhuñja mā ca pamādo, cakkaṃ vattaya kosalādhipā”ti ettha dāne. “Dibbaṃ cakkaratanaṃ pāturahosī”ti ettha ratanacakke. “Mayā pavattitaṃ cakka”nti ettha dhammacakke. “Icchāhatassa posassa, cakkaṃ bhamati matthake”ti ettha uracakke. “Khurapariyantena cepi cakkenā”ti ettha paharaṇacakke. “Asanivicakka”nti ettha asanimaṇḍale. Idha panāyaṃ dhammacakke mato.

Taṃ panetaṃ dhammacakkaṃ duvidhaṃ hoti paṭivedhaññaṇaṃca desanāññaṇaṃca. Tattha paññāpabhāvitaṃ attano ariyaphalāvahaṃ paṭivedhaññaṇaṃ, karuṇāpabhāvitaṃ sāvakaṇaṃ ariyaphalāvahaṃ desanāññaṇaṃ. Tattha paṭivedhaññaṇaṃ uppajjamānaṃ uppannanti duvidhaṃ. Tañhi abhinikkhamanato yāva arahattamaggā uppajjamānaṃ nāma, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Tusitabhavanato vā yāva bodhipallaṅke arahattamaggā uppajjamānaṃ nāma, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Dīpaṅkaradasabalato vā paṭṭhāya yāva

arahattamaggā uppajjamānaṃ nāma, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma.
Desanāññaṃ pāvattamānaṃ pavattanti duvidhaṃ. Tañhi yāva
aññātaṃ aṇṇattherassa arahattamaggā pavattamānaṃ nāma, phalakkhaṇe
pavattaṃ nāma. Tattha paṭivedhaññaṃ lokuttaraṃ, desanāññaṃ lokiyaṃ.
Ubhayampi panetaṃ aññehi asādhāraṇaṃ, buddhānaṃ yeva orasaññaṃ. Tena
vuttaṃ - “brahmacakkaṃ pavatteti”ti.

Kammasamādānānanti samādiyitvā katānaṃ kusalākusalakammānaṃ, kammameva
vā kammasamādānaṃ. Thānaso hetusoti paccayato ceva hetuto ca. Tattha
gatiupadhikālapayogā vipākassa thānaṃ. Kammaṃ hetu.

Sabbatthagāmininti sabbagatigāminiṃca agatigāminiṃca. Paṭipadanti maggaṃ.
Yathābhūtaṃ pajānātīti bahūsupi manussesu ekameva pāṇaṃ ghātentesu imassa
cetanā nirayagāminī bhavissati, imassa tiracchānayaṇigāminīti iminā nayena
ekavattusmimpi kusalākusalacetanāsaṅkhātānaṃ paṭipattīnaṃ aviparītato
sabhāvaṃ jānāti.

Anekadhātunti cakkhudhātuādīhi, kāmadhātuādīhi vā dhātūhi bahudhātuṃ.
Nānādhātunti tāsaṃ yeva dhātūnaṃ vilakkhaṇattā nānappakāradhātuṃ. Lokanti
khandhāyatanadhātulokaṃ. Yathābhūtaṃ pajānātīti tāsaṃ tāsaṃ dhātūnaṃ
aviparītato sabhāvaṃ paṭivijjhati.

Nānādhimuttikatanti hīnapañītādiadhimuttihi nānādhimuttikabhāvaṃ.

Parasattānanti padhānasattānaṃ. Parapuggalānanti tato paresaṃ hīnasattānaṃ.
Ekatthameva vā etaṃ padadvayaṃ veneyyavasena bhagavatā dvedhā vuttaṃ.
Idhāpi bhagavatā vuttanayeneva vuttaṃ. Indriyaparopariyattanti saddhādīnaṃ
indriyānaṃ parabhāvaṃca aparabhāvaṃca, vuddhiṃca hāniṃcāti attho.

Jhānavimokkhasamādhisamāpattinanti paṭhamādīnaṃ catunnaṃ jhānaṃ, “rūpī
rūpāni passatī”tiādīnaṃ aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ, savitakkasavicārādīnaṃ tiṇṇaṃ
samādhīnaṃ, paṭhamajjhānasamāpattiādīnaṃca navannaṃ anupubbasaṃpattīnaṃ.
Saṃkilesanti hānabhāgiyadhammaṃ. Vodānanti visesabhāgiyadhammaṃ.
Vuṭṭhānanti yena kāraṇena jhānādīhi vuṭṭhahanti, taṃ kāraṇaṃ. Taṃ pana
“vodānampi vuṭṭhānaṃ, tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhāna”nti evaṃ
vuttaṃ paṇaṇajjhānaṃceva bhavaṅgaphalasamāpattiyo ca. Heṭṭhimaṃ heṭṭhimañhi
paṇaṇajjhānaṃ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaṃ hoti, tasmā “vodānampi
vuṭṭhāna”nti vuttaṃ. Bhavaṅgena pana sabbajjhānehi vuṭṭhānaṃ hoti,
nirodhasamāpattito phalasamāpattiyā vuṭṭhānaṃ hoti. Taṃ sandhāya “tamhā tamhā
samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhāna”nti vuttaṃ.

Pubbenivāsadibbacakkhuāsavakkhayaññāni heṭṭhā pakāsītāneva.

Tattha āsavānaṃ khayāti arahattamaggena sabbakilesānaṃ khayā. Anāsavanti
āsavavirahitaṃ. Cetovimuttiṃ paññāvimuttinti ettha cetovacanena
arahattaphalasampayutto samādhī, paññāvacanena taṃ sampayuttā ca paññā vuttā.
Tattha ca samādhī rāgato vimuttattā cetovimutti, paññā avijjāya vimuttattā
paññāvimuttiṃ veditabbā. Vuttañhetuṃ bhagavatā - “yo hissa, bhikkhave, samādhī,
tadassa samādhindriyaṃ. Yā hissa, bhikkhave, paññā, tadassa paññindriyaṃ. Iti kho,
bhikkhave, rāgavirāgā cetovimutti avijjāvirāgā paññāvimutti”ti. Apicettha
samathabalaṃ cetovimutti, vipassanābalaṃ paññāvimuttiṃ veditabbaṃ. Diṭṭheva
dhammeti imasmiṃ yeva attabhāve. Sayam abhiññā sacchikatvāti adhikāya paññāya

attanāyeva paccakkhaṃ katvā, aparappaccayena ñatvāti attho. Upasampajjāti adhigantvā, nipphādetvā vā. Imesaṃ pana dasannaṃ dasabalaññāṇaṃ vitthāro abhidhamme vuttanayena veditabbo.

Tattha paravādikathā hoti - dasabalaññāṇaṃ nāma pāṭiyekkaṃ ñāṇaṃ natthi, sabbaññutaññāṇassevāyaṃ pabhedoti. Na taṃ tathā daṭṭhabbaṃ. Aññaṃeva hi dasabalaññāṇaṃ, aññaṃ sabbaññutaññāṇaṃ. Dasabalaññāṇaṃhi sakasakakiccameva jānāti, sabbaññutaññāṇaṃ tampi, tato avasesampi jānāti. Dasabalaññāṇesu hi paṭhamam kārāṇākārāṇameva jānāti, dutiyam kammantaravipākantameva, tatiyam kammaparicchadameva, catuttham dhātunānattakārāṇameva, pañcamam sattānaṃ ajjhāsayādhimuttameva, chaṭṭham indriyānaṃ tikkhamudubhāvameva, sattamam jhānādīhi saddhiṃ tesam saṃkilesādimeva, aṭṭhamam pubbenivutthakhandhasantatimeva, navamam sattānaṃ cutipaṭisandhimeva, dasamam saccaparicchadameva. Sabbaññutaññāṇaṃ pana etehi jānitabbañca, tato uttariñca pajānāti. Etesam pana kiccaṃ na sabbaṃ karoti. Tañhi jhānaṃ hutvā appetuṃ na sakkoti, iddhi hutvā vikubbituṃ na sakkoti, maggo hutvā kilese khetuṃ na sakkoti.

Apica paravādī evaṃ pucchitabbo “dasabalaññāṇaṃ nāmetam savitakkasavicāraṃ avitakkavicāramattaṃ avitakkāvicāraṃ kāmāvacaraṃ rūpāvacaraṃ arūpāvacaraṃ lokiyaṃ lokuttara”nti. Jānanto “paṭipāṭiyā satta ñāṇāni savitakkasavicārāni”ti vakkhati. “Tato parāni dve avitakkaavicārāni”ti vakkhati. “Āsavakkhayaññāṇaṃ siyā savitakkasavicāraṃ, siyā avitakkavicāramattaṃ, siyā avitakkaavicāra”nti vakkhati. Tathā “paṭipāṭiyā satta kāmāvacarāni, tato parāni dve rūpāvacarāni, tato avasāne ekaṃ lokuttara”nti vakkhati. “Sabbaññutaññāṇaṃ pana savitakkasavicārameva kāmāvacarameva lokiyamevā”ti vakkhati.

Evamettha apubbatthānuvaṇṇanaṃ ñatvā idāni yasmā tathāgato paṭhamamyeva tñhānāttñhānaññāṇena veneyyasattānaṃ āsavakkhayādhigamassa ceva anadhigamassa ca tñhānāttñhānabhūtaṃ kilesāvaraṇābhāvaṃ passati lokiyasammādiṭṭhiṭṭhānadassanato niyatamicchādiṭṭhiṭṭhānābhāvadassanato ca. Atha nesaṃ kammavipākāññāṇena vipākāvaraṇābhāvaṃ passati tihetukapaṭisandhidassanato. Sabbatthagāminipaṭipadāññāṇena kammāvaraṇābhāvaṃ passati ānantarikakammābhāvadassanato. Evaṃ anāvaraṇānaṃ anekadhātunānādhātuññāṇena anukūladhammadesanatthaṃ cariyāvisesaṃ passati dhātuvemattadassanato. Atha nesaṃ nānādhimuttikatāññāṇena adhimuttiṃ passati payogaṃ anādiyitvāpi adhimuttivasena dhammadesanatthaṃ. Athevaṃ diṭṭhaadhimuttiṇaṃ yathāsatti yathābalaṃ dhammaṃ desetuṃ indriyaparopariyattaññāṇena indriyaparopariyattaṃ passati saddhādīnaṃ tikkhamudubhāvadassanato. Evaṃ pariññātindriyaparopariyattāpi panete sace dūre honti, atha jhānādīññāṇena jhānādīsu vasībhūtattā iddhivisesena khippaṃ upagacchati. Upagantvā ca nesaṃ pubbenivāsānussatiññāṇena pubbajātivibhāvanaṃ dibbacakkhānubhāvato pattabbena cetopariyaññāṇena sampati cittavisesaṃ passanto āsavakkhayaññāṇānubhāvena āsavakkhayagāminiyā paṭipadāya vigatasammohattā āsavakkhayāya dhammaṃ deseti. Tasmā iminānukkamena imāni dasa balāni vuttānīti veditabbānīti.

45. Idāni sabbabalāni lakkhaṇato niddisitukāmo kenatṭhena saddhābalantiādinā nayena pucchaṃ katvā assaddhiye akampiyaṭṭhenātiādinā nayena vissajjanaṃ akāsi. Tattha hiriyatītiādi puggalādhiṭṭhānā desanā. Bhāvanābalādīsu

adhiṭṭhānabalapariyantesu “tatthā”ti ca, “tenā”ti ca, “ta”nti ca nekkhammādikameva sandhāya vuttanti veditabbaṃ. Tena cittaṃ ekagganti tena samādhinā cittaṃ ekaggaṃ hotīti vuttaṃ hoti. Tattha jātetī tattha samathe sampayogavasena jāte, tasmim vā vipassanārammaṇaṃ hutvā jāte. Tattha sikkhatīti tattha sekhabale sekho sikkhatīti sekhabalanti attho. Tattha sikkhitattāti tattha asekhale asekhassa sikkhitattā asekhabalaṃ. Tena āsavā khīṇāti tena lokiya lokuttarena ñāṇena āsavā khīṇāti taṃ ñāṇaṃ khīṇāsavabalaṃ. Lokiyenāpi hi ñāṇena āsavā khīṇā nāma vipassanāya abhāve lokuttaramaggābhāvato. Evaṃ khīṇāsavassa balanti khīṇāsavabalaṃ. Tassa ijjhatīti iddhibalanti tassa iddhimato ijjhatīti iddhiyeva balaṃ iddhibalaṃ. Appameyyaṭṭhenāti yasmā sāvakā ṭhānāṭṭhānādīni ekadesena jānanti, sabbākārena pajānanaṃyeva sandhāya “yathābhūtaṃ pajānātī”ti vuttaṃ. Kiñcāpi tīsu vijjāsu “yathābhūtaṃ pajānātī”ti na vuttaṃ, aññattha pana vuttattā tāsūpi vuttameva hoti. Aññatthāti sesesu sattasu ñāṇabalesu ca abhidhamme ca dasasūpi balesu. Indriyaparopariyattañāṇaṃ pana sabbathāpi sāvakehi asādhāraṇameva. Tasmā dasapi balāni sāvakehi asādhāraṇānīti. Adhimattaṭṭhena atuliyatṭhena appameyyāni, tasmāyeva ca “appameyyaṭṭhena tathāgatabala”nti vuttanti.

Balakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Suññakathā

Suññakathāvaṇṇanā

46. Idāni lokuttarabalapariyosānāya balakathāya anantaraṃ kathitāya lokuttarasuññatāpariyosānāya suttantaṃpubbaṅgamāya suññatākathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Suttante tāva athāti vacanopādāne nipāto. Etena āyasmātiādivacanassa upādānaṃ kataṃ hoti. Khoti padapūraṇatthe nipāto. Yena bhagavā tenupasaṅkamīti bhummatthe karaṇavacanaṃ. Tasmā yattha bhagavā, tattha upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo. Yena vā karaṇena bhagavā devamanussehi upasaṅkamitabbo, teneva karaṇena upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo. Kena ca karaṇena bhagavā upasaṅkamitabbo? Nānappakāraguṇavisesādhigamādhippāyena, sādupalūpabhogādhippāyena dijagaṇehi niccaphalitamahārukkho viya, tena karaṇena upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo. Upasaṅkamīti ca gatoti vuttaṃ hoti. Upasaṅkamitvāti upasaṅkamanapariyosānadīpanaṃ. Atha vā evaṇca gato tato āsannataraṃ ṭhānaṃ bhagavato samīpasāṅkhātaṃ gantvātipi vuttaṃ hoti.

Abhivādetvāti pañcapatitṭhitena vanditvā. Idāni yenaṭṭhena loke aggapuggalassa upaṭṭhānaṃ āgato, taṃ pucchitukāmo dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ sirasi patitṭhapetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantanti ca bhāvanapūṃsakaniddeso “visamaṃ candimasūriyā pariharantī”tiādīsu viya. Tasmā yathā nisinno ekamantaṃ nisinno hoti, tathā nisīdīti evamettha attho daṭṭhabbo. Bhummatthe vā etaṃ upayogavacanaṃ. Nisīdīti nisajjaṃ kappesi. Paṇḍitā hi devamanussā garuṭṭhānīyaṃ upasaṅkamitvā āsanakusalatāya ekamantaṃ nisīdanti, ayaṇca thero tesam aññataro, tasmā ekamantaṃ nisīdi.

Kathaṃ nisinno pana ekamantaṃ nisinno hotīti? Cha nisajjadose vajjetvā. Seyyathidaṃ - atidūraṃ accāsannaṃ uparivātaṃ unnatappadesaṃ atisammukhaṃ atipacchātī. Atidūre nisinno hi sace kathetukāmo hoti, uccāsaddena kathetabbaṃ

hoti. Accāsanne nisinno saṅghaṭṭanaṃ karoti. Uparivāte nisinno sarāragandhena bādhati. Unnatappadese nisinno agāraṃ pakāseti. Atisammukhā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti, cakkhunā cakkhuṃ āhacca daṭṭhabbaṃ hoti. Atipacchā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti, gīvaṃ pasāretvā daṭṭhabbaṃ hoti. Tasmā ayampi ete cha nisajjadose vajjetvā nisīdi. Tena vuttaṃ “ekamantaṃ nisīdi”ti. Etadavocāti etaṃ avoca.

Suñño loko suñño lokoti, bhante, vuccatīti imasmiṃ sāsane paṭipannehi tehi tehi bhikkhūhi “suñño loko suñño loko”ti kathīyatīti attho. Tahiṃ tahiṃ tādisānaṃ vacanānaṃ bahukattā tesāṃ sabbesaṃ saṅgaṇhanatthaṃ āmedītavacanaṃ kataṃ. Evañhi vutte sabbāni tāni vacanāni saṅgahitāni honti. Kittāvatāti kittakena parimāṇena. Nu-iti saṃsayatthe nipāto. Suññaṃ attena vā attaniyena vāti “kāraḷo vedako sayamvasī”ti evaṃ lokaparikkappitena attanā ca attābhāvatoyeva attano santakena parikkhārena ca suññaṃ. Sabbhaṃ cakkhādi lokiyaṃ dhammajātaṃ, taṃyeva lujjanapalujjanaṭṭhena loko nāma. Yasmā ca attā ca ettha natthi, attaniyañca ettha natthi, tasmā suñño lokoti vuccatīti attho. Lokuttaropi ca dhammo attattaniyehi suñño eva, pucchānurūpena pana lokiyova dhammo vutto. Suññoti ca dhammo natthīti vuttaṃ na hoti, tasmīṃ dhamme attattaniyasārassa natthibhāvo vutto hoti. Loke ca “suññaṃ gharaṃ, suñño ghaṭo”ti vutte gharassa ghaṭassa ca natthibhāvo vutto na hoti, tasmīṃ ghare ghaṭe ca aññassa natthibhāvo vutto hoti. Bhagavatā ca “iti yañhi kho tattha na hoti, tena taṃ suññaṃ samanupassati. Yaṃ pana tattha avasiṭṭhaṃ hoti, taṃ santaṃ idamatthīti pajānāti”ti ayameva attho vutto. Tathā ñāyaganthe ca saddaganthe ca ayameva attho. Iti imasmiṃ suttante anattalakkhaṇameva kathitaṃ.

47. Suttantaniddese suññasuññantiādīni pañcavīsati mātikāpadāni suññasambandhena uddisitvā tesāṃ niddeso kato. Tattha mātikāya tāva suññasankhātā suññaṃ, na aññena upapadena visesitanti suññasuññaṃ. Asukanti aniddiṭṭhattā cettha suññattameva vā apekkhitvā napuṃsakavacanaṃ kataṃ. Evaṃ sesesupi. Saṅkhāroyeva sesasaṅkhārehi suññoti saṅkhārasuññaṃ. Jarābhaṅgavasena virūpo pariṇāmo vipariṇāmo, tena vipariṇāmena suññaṃ vipariṇāmasuññaṃ. Aggañca taṃ attattaniyehi, sabbasaṅkhārehi vā suññañcāti aggasuññaṃ. Lakkhaṇameva sesalakkhaṇehi suññanti lakkhaṇasuññaṃ. Nekkhammādinā vikkhambhanena suññaṃ. Vikkhambhanasuññaṃ. Tadaṅgasuññādīsipi catūsu eseṇa nayo. Ajjhatañca taṃ attattaniyādīhi suññañcāti ajjhattasuññaṃ. Bahiddhā ca taṃ attattaniyādīhi suññañcāti bahiddhāsuññaṃ. Tadubhayaṃ attattaniyādīhi suññanti dubhatosuññaṃ. Samāno bhāgo etassāti sabhāgaṃ, sabhāgañca taṃ attattaniyādīhi suññañcāti sabhāgasuññaṃ, sadisasuññanti attho. Vigataṃ sabhāgaṃ visabhāgaṃ, visabhāgañca taṃ attattaniyādīhi suññañcāti visabhāgasuññaṃ, visadisasuññanti attho. Kesuci potthakesu sabhāgasuññaṃ visabhāgasuññaṃ nissaraṇasuññānantaraṃ likhitaṃ. Nekkhammādiesanā kāmacchandādinā suññāti esanāsuññaṃ. Pariggahasuññādīsu tīsipi eseṇa nayo. Ekārammaṇe patiṭṭhitattā nānārammaṇavikkhepābhāvato ekattañca taṃ nānattena suññañcāti ekattasuññaṃ. Tabbiparītena nānattañca taṃ ekattena suññañcāti nānattasuññaṃ. Nekkhammādikhanti kāmacchandādinā suññāti khantisuññaṃ. Adhiṭṭhānasuññe pariyoḡāhanasuññe ca eseṇa nayo. Pariyoḡāhanasuññantipi pāṭho. Sampajānassāti sampajāññena samannāgatassa parinibbāyantaṃ arahato. Pavattapariyādānanti anupādāparinibbānaṃ. Sabbasuññātānanti sabbasuññānaṃ. Paramatthasuññanti sabbasaṅkhārābhāvato uttamattabhūtaṃ suññaṃ.

48. Mātikāniddese niccena vāti bhaṅgaṃ atikkamitvā pavattamānassa kassaci niccassa abhāvato niccena ca suññaṃ. Dhuvena vāti vijjamānakālepi paccayāyattavuttitāya thirassa kassaci abhāvato dhuvena ca suññaṃ. Sassatena vāti abbocchinna sabbakāle vijjamānassa kassaci abhāvato sassatena ca suññaṃ. Avipariṇāmadhammena vāti jarābhaṅgavasena avipariṇāmapakatikassa kassaci abhāvato avipariṇāmadhammena ca suññaṃ. Suttante attasuññatāya eva vuttāyapi niccasuññatāya sukhasuññatāya dassetuṃ idha niccena vātiādīnīpi vuttāni. Aniccasseva hi pīlāyogena dukkhattā niccasuññatāya vuttāya sukhasuññatāpi vuttāva hoti. Rūpādayo panettha cha visayā, cakkhuvīññāḍīni cha viññāṇāni, cakkhusamphassādayo cha phassā, cakkhusamphassajā vedanādayo cha vedanā cha saṅkhittāti veditabbaṃ.

Puññābhisaṅkhārotiādīsu punāti attano kāraṃ, pūreti cassa ajjhāsayaṃ, pujañca bhavaṃ nibbattetīti puññaṃ, abhisaṅkharoti vipākaṃ kaṭattārūpañcāti abhisaṅkhāro, puññaṃ abhisaṅkhāro puññābhisaṅkhāro. Puññaṃ apuññaṃ abhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhāro. Na iñjaṃ aneñjaṃ, aneñjaṃ bhavaṃ abhisaṅkharoti āneñjābhisaṅkhāro. Puññābhisaṅkhāro dānasīlabhāvanāvasena pavattā aṭṭha kāmāvacarakusalacetanā, bhāvanāvaseneva pavattā pañca rūpāvacarakusalacetanāti terasa cetanā honti, apuññābhisaṅkhāro pañātipātādivasena pavattā dvādasa akusalacetanā, āneñjābhisaṅkhāro bhāvanāvaseneva pavattā catasso arūpāvacaracetanāti tayopi saṅkhārā ekūnatimsa cetanā honti. Kāyasaṅkhārotiādīsu kāyato vā pavatto, kāyassa vā saṅkhāro kāyasaṅkhāro. Vacīsaṅkhāracittasaṅkhāresupi eseva nayo. Ayaṃ tiko kammāyūhanakkhaṇe puññābhisaṅkhārādīnaṃ dvārato pavattidassanattamaṃ vutto. Kāyaviññattiṃ samuṭṭhāpetvā hi kāyadvārato pavattā aṭṭha kāmāvacarakusalacetanā, dvādasa akusalacetanā, abhiññācetanā cāti ekavīsati cetanā kāyasaṅkhāro nāma, tā eva ca vacīviññattiṃ samuṭṭhāpetvā vacīdvārato pavattā vacīsaṅkhāro nāma, manodvāre pavattā pana sabbāpi ekūnatimsa cetanā cittasaṅkhāro nāma. Atītā saṅkhārātiādīsu sabbepi saṅkhatadhammā sakakkhaṇaṃ patvā niruddhā atītā saṅkhārā, sakakkhaṇaṃ appattā anāgatā saṅkhārā, sakakkhaṇaṃ pattā paccuppannā saṅkhārāti.

Vipariṇāmasuññe paccuppannaṃ dassetvā tassa tassa vipariṇāmo sukhena vattaṃ sakkāti paṭhamam paccuppannadhammā dassitā. Tattha jātaṃ rūpanti paccuppannaṃ rūpaṃ. Sabhāvena suññanti ettha sayama bhāvo sabhāvo, sayameva uppādoti attho. Sato vā bhāvo sabhāvo, attatoyeva uppādoti attho. Paccayāyattavuttittā paccayaṃ vinā sayameva bhāvo, attato eva vā bhāvo etasmiṃ natthīti sabhāvena suññaṃ, sayameva bhāvena, attato eva vā bhāvena suññanti vuttaṃ hoti. Atha vā sakassa bhāvo sabhāvo. Pathavīdhātuādīsu hi anekesu rūpārūpadhammesu ekeko dhammo paraṃ upādāya sako nāma. Bhāvoti ca dhammapariyāyavacanamaṃ. Ekassa ca dhammassa añño bhāvasaṅkhāto dhammo natthi, tasmā sakassa aññena bhāvena suññaṃ, sako aññena bhāvena suññoti attho. Tena ekassa dhammassa ekasabhāvatā vuttā hoti. Atha vā sabhāvena suññanti suññasabhāvene va suññaṃ. Kiṃ vuttaṃ hoti? Suññasuññatāya eva suññaṃ, na aññāhi pariyāyasuññatāhi suññanti vuttaṃ hoti.

Sace pana keci vadeyyuṃ “sako bhāvo sabhāvo, tena sabhāvena suñña”nti. Kiṃ vuttaṃ hoti? Bhāvoti dhammo, so paraṃ upādāya sapadena visesito sabhāvo nāma hoti. Dhammassa kassaci avijjamānattā “jātaṃ rūpaṃ sabhāvena suñña”nti rūpassa

avijjamānatā vuttā hotīti. Evaṃ sati “jātaṃ rūpa”ntivacanena virujjhati. Na hi uppādarahitaṃ jātaṃ nāma hoti. Nibbānañhi uppādarahitaṃ, taṃ jātaṃ nāma na hoti, jātijarāmaraṇāni ca uppādarahitāni jātāni nāma na honti. Tenevettha “jātā jāti sabhāvena suñña, jātaṃ jarāmaraṇaṃ sabhāvena suñña”nti evaṃ anuddharitvā bhavameva avasānaṃ katvā niddiṭṭhaṃ. Yadi uppādarahitassāpi “jāta”ntivacanaṃ yujjeyya, “jātā jāti, jātaṃ jarāmaraṇa”nti vattabbaṃ bhaveyya. Yasmā uppādarahitesu jātijarāmaraṇesu “jāta”ntivacanaṃ na vuttaṃ, tasmā “sabhāvena suññaṃ avijjamāna”nti vacanaṃ avijjamānassa uppādarahitattā “jāta”ntivacanena virujjhati. Avijjamānassa ca “suñña”ntivacanaṃ heṭṭhā vuttena lokavacanena ca bhagavato vacanena ca ñāyasaddaganthavacanena ca virujjhati, anekāhi ca yuttīhi virujjhati, tasmā taṃ vacanaṃ kacavaramiva chaḍḍitabbaṃ. “Yaṃ, bhikkhave, atthisammataṃ loke paṇḍitānaṃ, ahampi taṃ atthīti vadāmi. Yaṃ, bhikkhave, natthisammataṃ loke paṇḍitānaṃ, ahampi taṃ natthīti vadāmi. Kiñca, bhikkhave, atthisammataṃ loke paṇḍitānaṃ, yamaṃ atthīti vadāmi? Rūpaṃ, bhikkhave, aniccaṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ atthisammataṃ loke paṇḍitānaṃ, ahampi taṃ atthīti vadāmi”tiādīhi anekehi buddhavacanappamāṇehi anekāhi ca yuttīhi dhammā sakakkhaṇe vijjamānā evāti niṭṭhamettha gantabbaṃ.

Vigataṃ rūpanti uppajjitvā bhaṅgaṃ patvā niruddhaṃ atītaṃ rūpaṃ. Vipariṇatañceva suññañcāti jarābhaṅgavasena virūpaṃ pariṇāmaṃ pattañca vattamānasseva vipariṇāmasabbhāvato atītassa vipariṇāmābhāvato tena vipariṇāmena suññañcāti attho. Jātā vedanātiādisupi eseṃ nayo. Jātijarāmaraṇaṃ pana anipphannattā sakabhāvena anupalabbhanīyato idha na yujjati, tasmā “jātā jāti, jātaṃ jarāmaraṇa”ntiādike dve naye pahāya bhavādikameva nayaṃ pariyosānaṃ katvā ṭhapitaṃ.

Agganti agge bhavaṃ. Setṭhanti ativiya paṣaṃsanīyaṃ. Visiṭṭhanti atisayabhūtaṃ. Visetṭhantipi pāṭho. Tidhāpi pasatthaṃ nibbānaṃ sammāpaṭipadāya paṭipajjitabbato padaṃ nāma. Yadidanti yaṃ idaṃ. Idāni vattabbaṃ nibbānaṃ nidasseti. Yasmā nibbānaṃ āgamma sabbasaṅkhārānaṃ samatho hoti, khandhūpadhikilesūpadhiabhisāṅkhārūpadhikāmaguṇūpadhisaṅkhātānaṃ upadhīnaṃ paṭinissaggo hoti, taṇhānaṃ khayō virāgo nirodho ca hoti, tasmā sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodhoti vuccati. Nibbānanti sabhāvalakkhaṇena nigamitaṃ.

Lakkhaṇesu hi “tīṇimāni, bhikkhave, bālassa bālalakkhaṇāni bālanimittāni bālāpadānāni. Katamāni tīṇi? Idha, bhikkhave, bālo duccintitacintī ca hoti dubbhāsitaḥāsī ca dukkaṭakammakārī ca. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi bālassa bālalakkhaṇāni bālanimittāni bālāpadānāni”ti vuttaṃ. Paṇḍitehi bālassa bālōti sallakkhaṇato tividdhaṃ bālalakkhaṇaṃ. “Tīṇimāni, bhikkhave, paṇḍitassa paṇḍitalakkhaṇāni paṇḍitanimittāni paṇḍitāpadānāni. Katamāni tīṇi? Idha, bhikkhave, paṇḍito sucintitacintī ca hoti subhāsitaḥāsī ca sukataṭakammakārī ca. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi paṇḍitassa paṇḍitalakkhaṇāni paṇḍitanimittāni paṇḍitāpadānāni”ti vuttaṃ. Paṇḍitehi paṇḍitassa paṇḍitoti sallakkhaṇato tividdhaṃ paṇḍitalakkhaṇaṃ.

“Tīṇimāni, bhikkhave, saṅkhatassa saṅkhatalakkhaṇāni. Katamāni tīṇi? Uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitassa aññathattaṃ paññāyati. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi saṅkhatassa saṅkhatalakkhaṇāni”ti vuttaṃ. Uppādo eva saṅkhatamiti lakkhaṇanti saṅkhatalakkhaṇaṃ. Evamitaradvayepi attho veditabbo. Iminā uppādakkhaṇe sesadvinnaṃ, ṭhittikkhaṇe sesadvinnaṃ, bhaṅgakkhaṇe ca

sesadvinnaṃ abhāvo dassito. Yaṃ panettha peyyālamukhena jātiyā ca jarāmarañassa ca uppādādilakkhaṇaṃ vuttaṃ, taṃ vipariñāmasuññatāya jātijarāmarāṇāni hitvā bhavapariyosānasseva nayassa vacanena ca uppādādīnaṃ uppādādiavacanasamayena ca virujjhati. Lakkhaṇasote patitattā pana sotapatitaṃ katvā likhitanti veditabbaṃ. Yathā ca abhidhamme ahetukavipākamanodhātumanoviññādhātūnaṃ saṅgahavāre labbhamānampi jhānaṅgaṃ pañcaviññānasote patitvā gatanti na uddhaṭanti vuttaṃ, evamidhāpi sotapatitatā veditabbā. Atha vā jātijarāmarāṇavantānaṃ saṅkhārānaṃ uppādādayo “jātijarāmarāṇaṃ aniccato”tiādīsu viya tesāṃ viya katvā vuttanti veditabbaṃ.

Nekkhammena kāmacchando vikkhambhito ceva suñño cāti kāmacchando nekkhammena vikkhambhito ceva nekkhammassa tattha abhāvato teneva vikkhambhanasaṅkhātena nekkhammena suñño ca. Evaṃ sesesupi yojanā kātabbā. Tadaṅgappahānasamucchedappahānesupi cettha tadaṅgavasena ca samucchedavasena ca pahīnaṃ dūrīkatameva hotīti iminā dūrīkaraṇaṭṭhena vikkhambhanaṃ vuttaṃ.

Nekkhammena kāmacchando tadaṅgasuññoti nekkhammena pahīno kāmacchando tena nekkhammasaṅkhātena aṅgena suñño. Atha vā yo koci kāmacchando nekkhammassa tattha abhāvato nekkhammena tena aṅgena suñño. Evaṃ sesesupi yojanā kātabbā. Tassa tassa aṅgassa tattha tattha abhāvamatteneva cettha upacārappanājhānavasena ca vipassanāvasena ca tadaṅgasuññatā niddiṭṭhā. Pahānadīpakassa vacanassa abhāvena pana vivaṭṭanānupassanaṃyeva pariyoṣānaṃ katvā vipassanā niddiṭṭhā, cattāro maggā na niddiṭṭhā. Nekkhammena kāmacchando samucchinno ceva suñño cātiādīsu vikkhambhane vuttanayeneva attho veditabbo. Tadaṅgavikkhambhanavasena pahīnānīpi cettha samudācārābhāvato samucchinnāni nāma hontīti iminā pariyāyena samucchedo vutto, taṃtaṃsamucchedakiccasādhanavasena vā maggasampayuttanekkhammādivasena vuttanti veditabbaṃ. Paṭippassaddhinissaraṇasuññesu ca idha vuttanayeneva attho veditabbo. Tadaṅgavikkhambhanasamucchedapahānesu panettha paṭippassaddhimattattaṃ nissaṭamattattaṃca gahetvā vuttaṃ. Pañcasupi etesu suññesu nekkhammādīniyeva vikkhambhanatadaṅgasamucchedapaṭippassaddhinissaraṇanāmena vuttāni. Ajjhantanti ajjhatabhūtaṃ. Bahiddhāti bahiddhābhūtaṃ. Dubhatosuññanti ubhayasuññaṃ. Paccattādīsupi hi to-itivacanaṃ hotiyeva.

Cha ajjhattikāyatanādīni chaajjhattikāyatanādīnaṃ bhāvena sabhāgāni. Parehi visabhāgāni. Viññāṇakāyātiādīsu cettha kāyavacanena viññāṇādīniyeva vuttāni. Nekkhammesanādīsu nekkhammādīniyeva tadatthikehi viññūhi esīyantīti esanā. Atha vā pubbabhāge nekkhammādīnaṃ esanāpi kāmacchandādīhi suññā, kiṃ pana nekkhammādīnīti vuttaṃ hoti? Pariggahādīsu nekkhammādīniyeva pubbabhāge esitāni aparabhāge pariggaḃhantīti pariggaḃhoti, pariggaḃhitāni pattivasena paṭilabbhantīti paṭilābhoti, paṭiladdhāni ñāṇavasena paṭivijjhīyantīti paṭivedhoti ca vuttāni. Ekattasuññaṃca nānattasuññaṃca sakīṃyeva pucchitvā ekattasuññaṃ vissajjetvā nānattasuññaṃ avissajjetvāva sakīṃ nigamaṇaṃ kataṃ. Kasmā na vissajjintanti ce? Vuttapariyāyenevettha yojanā ñāyatīti na vissajjintanti veditabbaṃ. Ayaṃ panettha yojanā - nekkhammaṃ ekattaṃ, kāmacchando nānattaṃ, kāmacchando nānattaṃ, nekkhammekattena suññanti. Evaṃ sesesupi yojanā veditabbā.

Khantiādīsu nekkhammādīniyeva khamanato ruccanato khantīti, rocitāniyeva pavisitvā tiṭṭhanato adhiṭṭhānanti, pavisitvā ṭhitānaṃ yathārucimeva sevanato pariyoḡāhananti ca vuttāni. Idha sampajānotiādiko paramatthasuññaṃ iddeso parinibbānañāṇaniddeso vaṇṇito yeveva.

Imesu ca sabbesu suññesu saṅkhārasuññaṃ vipariṇāmasuññaṃ lakkhaṇasuññaṃ ca yathāvuttānaṃ dhammānaṃ aññaṃ aññaasammissatādassanattamaṃ. Yattha pana akusalapakkhikānaṃ kusalapakkhikena suññatā vuttā, tena akusale ādīnavadassanattamaṃ. Yattha pana kusalapakkhikānaṃ akusalapakkhikena suññatā vuttā, tena kusale ānisaṃsadassanattamaṃ. Yattha attattaniyādīhi suññatā vuttā, taṃ sabbasaṅkhāresu nibbidājananattamaṃ. Aggasuññaṃ paramatthasuññaṃ ca nibbāne ussāhajanattamaṃ vuttanti veditabbaṃ.

Tesu aggasuññaṃ ca paramatthasuññaṃ cāti dve suññāni atthato ekameva nibbānaṃ agga paramatthavasena saupādisesaanupādisesavasena ca dvidhā katvā vuttaṃ. Tāni dve attattaniyasuññato saṅkhārasuññato ca sabhāgāni. “Suññasuññaṃ ajjhattasuññaṃ bahiddhasuññaṃ dubhatosuññaṃ sabhāgasuññaṃ visabhāgasuññaṃ”nti imāni cha suññāni suññasuññaṃ meva hoti. Ajjhattādibhedato pana chadhā vuttāni. Tāni cha ca attattaniyādisuññato sabhāgāni.

Saṅkhāravipariṇāmalakkhaṇasuññāni,
vikkhambhanatadaṅgasamucchedapaṭippassaddhinissaraṇasuññāni,
esaṇāpariggahapaṭilābhapaṭivedhasuññāni, ekattanānattasuññāni,
khantiadhiṭṭhānapariyoḡāhanasuññāni cāti sattarasa suññāni attani avijjamānehi tehi tehi dhammehi suññattā avijjamānānaṃ vasena visuṃ visuṃ vuttāni.
Saṅkhāravipariṇāmalakkhaṇasuññāni pana itarena itarena asammissavasena sabhāgāni, vikkhambhanādīni pañca kusalapakkhena suññattā sabhāgāni, esaṇādīni cattāri, khantiādīni ca tīṇi akusalapakkhena suññattā sabhāgāni, ekattanānattasuññāni aññaṃ aññaapaṭipakkhavasena sabhāgāni.

Sabbe dhammā samāseṇa, tidhā dvedhā tathekadhā;
Suññāti suññatthavidū, vaṇṇayantīdha sāsane.

Kathaṃ? Sabbe tāva lokiyā dhammā dhuvasubhasukhaattavirahitattā dhuvasubhasukhaattasuññā. Maggaphaladhammā dhuvasukhattavirahitattā dhuvasukhattasuññā. Aniccattā yeveva sukkena suññā. Anāsavattā na subhena suññā. Nibbānadhammo attasseva abhāvato attasuñño. Lokiyalokuttarā pana sabbepi saṅkhatā dhammā sattassa kassaci abhāvato sattasuññā. Asaṅkhatō nibbānadhammo tesāṃ saṅkhārānampi abhāvato saṅkhārasuñño. Saṅkhatāsaṅkhatā pana sabbepi dhammā attasaṅkhatassa puggalassa abhāvato attasuññāti.

Saddhammappakāsiniyā paṭisambhidāmaggaatṭhakathāya

Suññakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Yuganaddhavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca majjhimavaggassa apubbatthānuvaṇṇanā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 5. Η συλλογή των μικρών κειμένων. 18. Σχόλια για την οδό της αναλυτικής γνώσης. 2. Το κεφάλαιο για τον συνδυασμό έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org